

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΕΝΕΚΙΔΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΔΙΚΑΙΟΥ

**Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΛΗΡΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΝ
(1821 – 1830)**

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΛΗΡΗ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΝ
(1821 — 1830)

Σεπτέμβριος τοῦ Εἰκοσιένα. Αἱ ἑλληνικαὶ σημαῖαι δοξάζονται ἀλλ' ἡ δι-
οίκησις, πολιτικὴ τε καὶ στρατιωτικὴ, χωλαίνει. Ὅμαδες ἀγωνιστῶν εἰσέρ-
χονται εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ πυρπολοῦν τὸ Σεράϊ «καὶ τὰ μὲν χαρέμια»
—σημειώνει ὁ ἐκ τῶν ὑπομνηματογράφων τοῦ Ἀγῶνος, Παλαιῶν Πατρῶν
Γερμανὸς— «τοῦ Καϊμακάμη καὶ τοῦ Κεχαγιᾶ μετέφερον εἰς τὸ ὀσπίτιον
τοῦ Μουσταφάμπεη ὑπὸ τὴν φύλαξιν τῶν Μανιατῶν, τὸ δὲ πρᾶγμα δλον
ἐχάθη, τίνι τρόπῳ ἄδηλον»¹.

Τότε οἱ προεστοὶ τῆς Πελοποννήσου, εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Ἄργος, «ἔκρι-
νον εὖλογον καὶ ὠφέλιμον νὰ γράψωσι πρὸς τὸν Μεχμέτ Πασᾶν, περὶ τὰς
Θήβας τότε διατρίβοντα», ὅτι δέχονται νὰ προβοῦν «εἰς ἀνταλλαγὴν τῶν χα-
ρεμίων μὲ δσους αἰχμαλώτους ἢ ἐνέχυρα ἔχει αὐτὸς καὶ ὁ Χουρσὴτ πασᾶς,
καὶ μὲ ἐν μιλιούνιον γροσίων»².

Αἱ ἀπόψεις τῶν ἀντιπάλων συνέπεσαν ἐπ' αὐτοῦ. Ὁ ἀμέσως ἐνδιαφε-
ρόμενος Χουρσὴτ πασᾶς, ἐπεζήτησε καὶ αὐτὸς συνεννόησιν μέσῳ τῶν ἀρχῶν
τῆς Ἑπτανησιακῆς Πολιτείας. Οἱ ἀπεσταλμένοι του ἔφθασαν εἰς Ζάκυνθον
συστημένοι μὲ γράμματά του πρὸς τὸν Maitland, διαικητὴν τῶν Ἰονίων Νή-
σων, «διὰ νὰ μεσολαβήσῃ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ νὰ πληρώσῃ ὅσα χρέη-
ματα χρειασθοῦν»³.

Ἄλλ' ἡ νομικὴ συνείδησις τοῦ βρετανοῦ ἀνθυπάτου ἐξεγείρεται. Γνω-
ρίζει βεβαίως τὴν ὑπαρξίν τοῦ γένους τῶν Γραικῶν⁴ ἀλλ' ὅχι καὶ ἀνεγνωρί-

1. Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, Ἀπομνημονεύματα, ἐν Κουρνούτῳ, Τὸ Ἀπομνημόνευμα—1453—1953—«Βασικὴ Βιβλιοθήκη», (44), 1953, σ. 216.

2. Op. cit., σ. 218.

3. Op. et loc. cit.

4. Ὁ ὅρος «Γραικός» εἶναι συνθεστάτος κατὰ τοὺς προεπαναστατικούς χρόνους. Τὸν χρησιμοποιοῖ ὁ Κοραΐς. Βλ. καὶ τὸ ποίημα τοῦ Περραιβοῦ : «Ἕμνος ἐγκωμιαστικός παρ' ὅλης τῆς Γραικίας πρὸς τὸν ἀρχιστράτηγον Μποναπάρτε», Ἐν Κερκύρᾳ, Χρόνος ἔκτος πολιτικός, 1798. Ὁμοίως, ὁ Α. Μάμουκας, Διήγησις περὶ καταστροφῆς τῆς Χίου, Χιακὸν Ἀρχεῖον, Α', σ. 336—375, ἀναφέρεται εἰς «τὴν ἐπανάστασιν τοῦ γραι-
κικοῦ ἔθνους». Βλ. καὶ προκήρυξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη τῆς 23-2-1821.

σμένην κατὰ τοὺς τυπικοὺς τοῦ διεθνοῦς δικαίου κανόνας 'Ελληνικὴν Πολιτείαν¹. «*Ἀπεκρίθη ὅτι δὲν γνωρίζει τὴν 'Ελληνικὴν Διοίκησιν καὶ διὰ τοῦτο δὲν δύνатаι νὰ ἔμβῃ εἰς τοιαύτας πραγματείας μετ' αὐτῆς*»².

Πράγματι· πῶς ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ νέας πολιτείας προεληθούσης ἐξ ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐπικρατούσης τότε ἀρχῆς τῆς νομιμότητος (légitimité) ; 'Αλλ' εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ἔγκειται τὸ μεγαλειώδες τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κατόρθωμα. Διότι, ἐνῶ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἀπέβλεπεν εἰς τὴν *συντήρησιν* τῆς καθεστηκυίας ἐν τῇ ἡπείρῳ μας τάξεως, ἡ εἰς τὰ ἐλληνικὰ πράγματα σημειωθείσα *μεταβολὴ* ὑπῆρξεν, ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς 'Ιερᾶς Συμμαχίας, αὐτόχρονον ἀνατρεπτικὴ³.

Ἄς μνημονευθῇ καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός· ἐνῶ αἱ ἡμιαυτόνομοι ἡδὴ παραδουνάβιοι 'Ηγεμονίαι καὶ οἱ Σέρβοι θὰ ἀναμείνουν πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος⁴ τὴν εἰς ἀνεξάρτητα κράτη ἀποκατάστασίν των, οἱ 'Ελληνες θὰ ἐπιτύχουν τοῦτο ἐν διαστήματι ὀκτῶ ἐτῶν !

Ποῖοι παράγοντες συνετέλεσαν ὥστε ἀπὸ τὸ χάος τῆς πολιτειακῆς ἀνυπαρξίας—ὅτε, κατὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, «τὸ

1. Τὴν 6-3-1825, ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Ρωσσίας, κόμης Nesselrode, προέτεινεν εἰς τοὺς ἐν Πετρούπολει συσχεπτομένους πρέσβεις τῶν Δυνάμεων Αὐστρίας, Γαλλίας καὶ Πρωσσίας, τὴν ἀποστολὴν εἰς τὴν 'Ελλάδα ρώσσου διπλωμάτου, ὡς μόνου ἐπιτετραμμένου τῶν τεσσάρων Αὐλῶν καὶ ἐφωδιασμένου μὲ τὰς ὁδηγίας καὶ πληρεξουσίου-τητας αὐτῶν. «Κατὰ τῆς προτάσεως ταύτης ἀντέλεξαν οἱ τρεῖς ἀντιπρόσωποι, ὡς μὴ συν-δούσης εἰς τὴν ἀξιοπρέπειαν τῶν Αὐλῶν των...», Πρόκες—'Ο στεν, 'Ιστορία τῆς 'Επαναστάσεως τῶν 'Ελλήνων κατὰ τοῦ 'Οθωμανικοῦ Κράτους, ἐν ἔτει 1821 καὶ τῆς ἰδρύσεως τοῦ 'Ελληνικοῦ Βασιλείου διπλωματικῶς ἐξετα-ζομένη (μετάφρ. Γ. Ε. 'Αντωνιάδου), 'Αθήναι 1866, Α', σ. 372.

2. Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, op. cit., σ. 218. Τὴν αὐτὴν περίπτω ἀπάν-τησιν ἔδωσεν ὁ αὐτὸς Maitland ὅταν, κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1822, ἐφθασεν εἰς Κέρκυραν ἀντι-προσωπεῖα τῆς 'Ελληνικῆς Διοικήσεως : «'Ο λόρδος μέγας ἀρμοστής τῶν 'Ιονίων νήσων ἔλαβε τὰς ἐπιστολάς σας λεγούσας ὅτι τὰς ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν τινὲς αὐτονομαζόμενοι Κυβέρνησις τῆς 'Ελλάδος διὰ τοῦ ἀπεσταλμένου αὐτῆς εὐρισκομένου κατὰ τὸ παρὸν ἐν τούτῳ τῷ λιμένι καὶ διατεταγμένου παρὰ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος αὐτονομαστού Κυβερνήσεως νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους μετὰ τοῦ λόρδου ἀρμοστοῦ. Ἡ Α. Ε. ἀγνοεῖ παντάπασιν, ὅτι ὑπάρχει «Προσωρινὴ κυβέρνησις τῆς 'Ελλάδος» διὰ τοῦτο δὲν ἡμπορεῖ ν' ἀναγνωρίσῃ παντάπασιν τοιοῦτον ἀπεσταλμένον [...] Ἡ Α. Ἐξοχότης ἀξιοῖ ὁ ἐν τῷ λιμένι τούτῳ ἄνθρωπος ν' ἀναχωρήσῃ ἐν ἀκαρείῃ. Πουκεβίλ, 'Ιστορία τῆς ἀναγεννήσεως τῆς 'Ελλάδος, (ἑλλην. μετάφρ. Ζαφειροπούλου), σ. 348-349.

3. Βλ. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, 'Ο ἀγὼν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἐθνικοτήτων, Πρακτικὰ τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν, 23 (1948), σ. 99. 'Ο Μέττερνιχ ἐχαράκτηρισε τὸ ἐγχείρημα τοῦ 'Αλ. Ὑψηλάντου ὡς «τὴν ἀπαρχὴν μιᾶς ἀπεράντου εἰς συνεπείας ἐπαναστάσεως»· βλ. P. Renouvin, Histoire des Relations Internationales, V, (1815-1821), 1954, σ. 101.

4. Αἱ τρεῖς ἡγεμονίαι τῆς Σερβίας, τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῆς Ρουμανίας κτετέθη-σαν ἀνεξάρτητοι διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου τῆς 13-7-1878. Ἡ Βουλγαρία, κη-ρυχθεῖσα ἀνεξάρτητος τὸ 1908, ἀνεγνωρίσθη ἐπίσημως ὡς τοιαύτη τὸ 1909.

οὐσιῶδες ἔργον ἦτο ἡ λαφυραγωγία»—νὰ ἀναδυθῇ τὸ σχεδὸν ὠργανωμένον καὶ ἀνεξάρτητον κράτος τοῦ Φεβρουαρίου 1830 ;

Συντελεσται τοῦ τραγεῦ τούτου κατορθώματος ὑπῆρξαν :

— ἡ λελογισμένη ἀλλ' ἀδάμαστος θέλησις τῶν πρωτοστατησάντων εἰς τὸν Ἀγῶνα—ιδίᾳ τῶν Φιλικῶν—ὅπως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς συγκροτηθῇ εἰς κράτος αὐτοτελές ¹.

— ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολήν.

— ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ διπλωματικὴ ὀξύνοια τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια ².

Ἑλληνικὸν κράτος δὲν ὑπῆρχε τὸ Εἰκοσιένα ἀλλ' ὡς ἄτομα, οἱ Γραικοὶ κυριαρχοῦν εἰς τὰ ἀστικά κέντρα τῆς Βαλκανικῆς καὶ πρωτοστατοῦν εἰς τὸ ἐμπόριον, εἰς τὴν βιοτεχνίαν καὶ εἰς τὴν ναυτιλίαν. Ἡ πνευματικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἀκτινοβολία τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπιβληθεῖσα ἤδη διὰ τῶν ἀκμαζουσῶν εἰς τὴν ξένην ἡμετέρων παροικιῶν ³, ἐξετείνετο μέχρι τοῦ Δουνάβεως καὶ ἕως τὰ βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ πέραν αὐτῆς, εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Παλαιστίνην, εἰς ὁλόκληρον τὴν Ἀνατολήν, τὴν «καθ' ἡμᾶς Ἀνατολήν». Ἡ ἀλεξανδρινὴ πρὸς τὸν Ἰνδὸν πορεῖα εἶχε σπείρει τὸν καλὸν σπόρον καὶ

1. Βλ. D. Dakin, *The origins of the Greek Revolution of 1821*, «History», 1952.

2. Περὶ τῶν διπλωματικῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ Καποδίστρια κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ Ἀγῶνος, βλ. Δ. Κοκκίνου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, 3η ἐκδ., 1956, σ. 421-439. Ἡ ἰδρυσις ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ κράτους ἦτο σκέψις ἥτις, πολὺ πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀπασχολεῖ τὸν Καποδίστριαν. Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν ἐν Βενετίᾳ φίλον του καὶ Πρόξενον τῆς Ρωσσίας Σπ. Νεράντζην, ἔγραψεν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος «τείνει πάντοτε νὰ ὑποστηρίξῃ σιωπηλῶς τὴν σύστασιν ἐλευθέρων καὶ ἀνεξαρτήτων ἐθνῶν». Τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἀπὸ τὸν Νεράντζην πρὸς τὸν κερκυραῖον γνωστὸν λόγιον, ἐπίσης φίλον τοῦ Καποδίστρια, Ἀνδρέαν Μουστοξύδη, παρηκολούθησε καί, σημειώσας αὐτὴν, ἀνέφερεν εἰς τὴν προϊσταμένην του ἀρχήν, μυστικὸς πράκτωρ τῆς ἐν Βενετίᾳ αὐστριακῆς ὑπηρεσίας ἀσφαλείας δι' ἐγγράφου ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1818· βλ. Κ. Καιροφύλα, Ἡ αὐστριακὴ κατασκοπεῖα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, «Ἑλληνικά», 1931, σ. 153-172. Ὁ συγγραφεὺς ἀρύεται τὰς πληροφορίες του ἀπὸ τὰ δημοσιευθέντα ἐν Carpolago, τὸ 1851, Documenti Secreti e Atti Ufficiali della Polizia italiana (ἀνάγνωθι αὐστριακῆς), dall' 1814 fino all' 1848.

3. Περὶ τῶν ἑλληνικῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ, βλ. Γ. Κορδάτου, Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας. Τουρκοκρατία, 1957, σ. 211 ἐπ. Περὶ τοῦ μεγίστου ρόλου δὲν διεδραμάτισαν, κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ Ἀγῶνος, οἱ Ἑλληνες τῆς Διασπορᾶς, βλ. Ν. Β. Τωμαδάκης, Ἡ συμβολὴ τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τοῦ Ἐξωτερικοῦ εἰς τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας, Ἀθῆναι 1953. Ν. Κασμουύλη, Ἐνθυμήματα στρατιωτικά, Γ', σ. 625-626 : «Ἀς ἐξετάσῃ διακεκριμένως ὁποιοσδήποτε ἑλαβεν μέρος εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, καὶ θέλει ἰδεῖ ὅτι ἡ τάξις τῶν ξενιτευμένων λογιωτάτων καὶ ἐμπόρων εἶναι ἡ πρώτη ἥτις ἐτόλμησεν καὶ ἐκίνησεν τὸν μοχλὸν τούτον (ἐννοεῖ τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν) καὶ ἔμβασεν καὶ τοὺς Προεστοὺς καὶ Ἀρματολούς εἰς τὰ αἵματα».

ὁ σπόρος ἐπὶ αἰῶνας συνεχεῖς ἐβλάσταινε, παρὰ τὰς ἀντιξοότητας, ἕως τοὺς ὑστέρους χρόνους :

Καὶ τὴν Κοινὴν Ἑλληνικὴν Λαλιὰ

ὥς μέσα στὴν Βακτριανὴ τὴν πήγαμεν, ὡς τοὺς Ἰνδοὺς ¹.

Τὰ διδασκῆρια τῆς Βενετίας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης ² καὶ τῶν Κυδωνιῶν ³, τοῦ Βουκουρεστίου ⁴ καὶ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ Ἀθῶνας ⁵ καὶ τῆς Πάτμου, τῆς Κοζάνης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Χίου ⁶ καὶ τῆς Δημητσάνας, ἄνευ κρατικῆς μερίμνης, ἄνευ προδιαγεγραμμένου ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος, ἀναδεικνύουν μεγάλους διδασκάλους ποὺ συνειδητοποιοῦν τὴν σημασίαν ἀλλὰ καὶ τὸ βάρος τῆς πνευματικῆς τοῦ Γένους κληρονομίας. Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, εἰς τὸ μακρυνὸν παρισινόν του καταφύγιον, ἀναγνωρίζεται (ἔκτοτε ἡ χώρα μας δὲν ἠτύχησε τοιαύτης τιμῆς) ὡς ὁ κορυφαῖος τοῦ κόσμου ἑλληνιστῆς ⁷.

1. Στίχοι τοῦ Καβάφη ἀπὸ τὸ ποίημά του «Στὰ 200 π.Χ.». Τὸ ὅλον ποίημα συμπεκνώνει τὸ βαθύτερον ἱστορικὸν νόημα τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων :

Κι ἀπ' τὴν θαυμάσια πανελληνίαν ἐκστρατεία,

βγήκαμ' ἐμεῖς·

ἑλληνικὸς καινούργιος κόσμος, μέγας.

Ἐμεῖς· οἱ Ἀλεξανδρεῖς, οἱ Ἀντιοχεῖς,

οἱ Σελευκεῖς, κ' οἱ πολυάριθμοι

ἐπίλοιποι Ἑλληνες Αἰγύπτου καὶ Συρίας,

κ' οἱ ἐν Μηδίᾳ, κ' οἱ ἐν Περσίδι, κι ὅσοι ἄλλοι.

Μὲ τὰς ἐκτεταμένους ἐπικράτειες,

μὲ τὴν ποικίλην δρᾶσιν τῶν στοχαστικῶν προσαρμογῶν.

2. Βλ. Α. Σ. Ἀναστασσιάδου, Εὐαγγελικὴ Σχολὴ Σμύρνης καὶ τὴν αὐτόθι πλουσίαν βιβλιογραφίαν, «Μικρασιατικὰ Χρονικά», Α', 1938, σ. 90-107.

3. Βλ. Γ. Βαλέτα, Ἱστορία τῆς Ἀκαδημίας Κυδωνιῶν, Μέρους Α', Ἡ διαφωτιστικὴ περίοδος τοῦ Βενιαμίν Λεσβίου (1798-1812), «Μικρασιατικὰ Χρονικά», Δ', 1948, σ. 144-208. Β. Τατάκη, Ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλληνικῆς Παιδείας καὶ ἡ Ἀκαδημία τῶν Κυδωνιῶν, «Ἀγγλο-Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις», 1951, σ. 136-140

4. Βλ. Γ. Κορδάτου, Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδας (1453-1953), Α', 1957, σ. 292 : «Ἡ Σχολὴ τοῦ Βουκουρεστίου [...] ἐκεῖνα τὰ χρόνια (τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος) ἦταν ἓνα εἶδος Πανεπιστημίου».

5. Ἐννοοῦμεν κυρίως τὴν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἐπ' ὀλίγον χρονικὸν διάστημα λειτουργήσαν, παρὰ τὴν Μονὴν Βατοπεδίου, Ἀθωνιάδα Ἀκαδημίαν· βλ. σημείωμα τοῦ καθηγητοῦ Ἀ. Σιγάλα, «Ἑλληνικά», 1931, σ. 272-275.

6. Κ. Ἀμάντου, Ἡ παιδεία εἰς τὴν τουρκοκρατουμένην Χίον, «Ἑλληνικά», 1930, σ. 381-414.

7. Ὁ Paul-Louis Courier ἔγραφε τὰ ἐξῆς διὰ τὸν ἐκ Σμύρνης πνευματικὸν ἡγέτην τοῦ Ἑθνοῦς : «Parmi ceux qui ont pris pour objet de leur étude les monuments écrits de l'antiquité grecque, Coraï tient le premier rang». Βλ. γενικῶς κρίσεις Γερμανῶν καὶ

Ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικὸς παράγων ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε τὴν σημασίαν του. Εἰς ἐπικαιροτάτας θέσεις¹—εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐξωτερικῶν σχέσεων, εἰς τὰς Ἑγεμονίας—ἡ ὀθωμανικὴ διοίκησις χρησιμοποιοῖ φαναριωτικὰ στελέχη². Τὴν διπλωματίαν κραταίᾳς Δυνάμεως κατευθύνει Ἑλληναί³.

Φαινόμενα ἐν τούτοις σποραδικά. Παρὰ τὴν ἐπίδοσίν του εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν, παρὰ τὴν πνευματικὴν του ἀκτινοβολίαν, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε συνείδησιν ὅτι θὰ ἦτο πενιχρά, θὰ ἦτο ἥσυχος ἢ περαιτέρω ἱστορικὴ του πορεία ἐὰν περιωρίζετο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πνευματικῆς του ἀκτινοβολίας καὶ εἰς τὴν ἀνάδειξιν μεμονωμένων προσωπικοτήτων. Διότι ἄνευ ὀργανωμένου ἀνεξαρτήτου κράτους θὰ ἦτο ἀνέφικτος ἡ ἄσκησις τῆς προγονικῆς ἀρετῆς.

Μόνιμος εἶναι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ἡ ἐπίκλησις τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος: «Ἐξέδωκαν δὲ οἱ Ἀρχηγοὶ καὶ προκηρύξεις εἰς τοὺς Ἑλληνας προτρεπτικάς, δι' ὧν τοὺς ἐνεθύνιζον τὴν προπατορικὴν εὐγένειαν καὶ ἀνδρείαν»⁴.

Ὅμως, κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἀκμῆς, ἡ ἀρετὴ δὲν εἶχε τὴν ἔννοιαν τῆς καλοκαγαθίας· δὲν προσδιώριζε τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν τοῦ ἀνθρώπου· ἦτο ἐστραμμένη πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἔργῳ πραγμάτων τῶν τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ⁵.

Εἰς τὸν ἀποδιδόμενον ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου εἰς τὸν Περικλέα Ἐπιτάφιον τὸ περιεχόμενον τῆς ἀρετῆς προσδιορίζεται μὲ θαυμαστὴν ἐνάργειαν: ἐν

Γάλλων ἑλληνιστῶν περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κοραῆ εἰς Κ. Ἀμαντον, Ἀδαμάντιος Κοραῆς, «Ἑλληνικά» (6), 1933, σ. 32–33, ὅστις καταλήγει λέγων, ἐν σ. 34, ὅτι «ἡ μέθοδός του ἡ φιλογραφική [τοῦ Κοραῆ] καὶ ἡ κριτικὴ του τὸν καθιστοῦν τὸν μεγαλύτερον μὲν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως μέχρι τῆς σήμερον Ἑλληνα φιλόλογον, ἕνα δὲ ἐκ τῶν μεγίστων τῆς ἱστορίας».

1. Βλ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, 1888², Ε', σελ. 707: «Ὁλη σχεδὸν ἡ διοίκησις ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων».

2. Βλ. J. C. Filitti, Rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821, Παρίσι, 1901. C. Pertusier, La Valachie, la Moldavie et l'influence des Grecs du Fanar, Παρίσι, 1822. Leonida Colescu, Geschichte des rumänischen Steuerwesens in der Epoche der Fanarioten (1711–1811), Μόναχον 1891. A.A.C. Sturdza, L'europe orientale et le rôle historique des Mavrocordatos, Παρίσι, 1913. Γενικώτερον οἱ πεπαιδευμένοι Ἕλληνες ἐξετιμῶντο διὰ τὰς διπλωματικὰς τῶν ἱκανότητας. Ὡς γνωστόν, «ἐπίτροπος» τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἦτο ὁ Ἀσημάκης Κροκιδᾶς.

3. Βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια, 1940.

4. Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, op. cit., σ. 213. Βλ. I. Θ. Κακριδῆ, Ἀρχαῖοι Ἕλληνες καὶ Ἕλληνες τοῦ Εἰκοσιένου, Λόγος πανηγυρικὸς τῆς 25 Μαρτίου 1955, Παν/μιον Θεσσαλονίκης, 1956. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι δὲν γίνεται ἀνάλογος ἀναδρομὴ εἰς τὴν βυζαντινὴν παράδοσιν.

5. Βλ. G. Ténékidès, La notion juridique d'indépendance et la tradition hellénique, 1954, σ. 141 ἐπ.: «L'aspiration des Grecs à l'ἀρετή».

τε τοῖς αὐτοῖς οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἐτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις τὰ πολιτικά μὴ ἐνδεῶς γινῶναι· μόνοι γὰρ τὸν τε μηδὲν τῶνδε μετέχοντα οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν¹.

Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης : ὁμοίως τοίνυν καὶ τῶν πολιτῶν, καίπερ ἀνομοίων ὄντων, ἡ σωτηρία τῆς κοινωνίας ἔργον ἐστὶ, κοινωνία δ' ἐστὶν ἡ πολιτεία, διόπερ τὴν ἀρετὴν ἀναγκαῖον εἶναι τοῦ πολίτου πρὸς τὴν πολιτείαν².

Τὴν εἰδικὴν ταύτην ἔννοιαν τῆς ἀρετῆς παρέλαβον οἱ Γάλλοι Διαφωτισταὶ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ἀποκαλέσαντες αὐτὴν vertu ἢ vertu cívique³. Πνευματικὰ αὐτῶν τέκνα θὰ εἶναι οἱ ἐπαναστάται καὶ ἀναμορφῶται τοῦ 1789 καὶ αὐτῶν πάλιν ἰδεολογικοὶ συνεχισταί, εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὁ Ρήγας Βελεστινλής⁴ καὶ ὁ Ἀνώνυμος τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας». «Ὁ μεγαλείτερος διδάσκαλος—σημειώνει ὁ Ἀνώνυμος, ποῦ γράφει κατὰ τὸ 1806—εἶναι ὁ ἔρως τῆς πατρίδος, καὶ ἐσεῖς τὸν αἰσθάνεσθε, ὅσον χρειάζεται. Τὸ θέμα ὁμως τὸ καλεῖ, καὶ διὰ τοῦτο σᾶς λέγω, ὅτι ἡ ἀρετὴ πρέπει νὰ εἶναι ὁ δὴγός τῶν ἐπιχειρημάτων σας. Ὁ σκοπός σας πρὸς τὸ καλὸν τὸ γενικόν, καὶ ὄχι τὸ μερικόν, νὰ ἀποβλέπη πάντοτε»⁵.

Ἀλλὰ πῶς νὰ θάλλῃ ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ εἰς τὴν ἄνευ πολιτειακῆς συγκροτήσεως χώραν; Πῶς νὰ ἐξασφαλισθῇ τοῖς πᾶσι ἡ «τῶν πολιτικῶν ἐπιμέλεια» εἰς κράτος ὑποτελές ἢ ἀκόμη καὶ ὑπὸ ἐπιρροήν;

Ἡ ὑποτελεία, καθιστῶσα ἀνέφικτον τὴν ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς, ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας ἡ μεγίστη τῶν συμφορῶν, αὐτόχρημα ὄνειδος : πόλει δὲ τῇ πάσῃ τὴν αἰσχίστην ἐπίκλησιν⁶.

Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ τῶν πολιτικῶν ἐπιμέλεια ἀφαιρεῖται ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Βλέπομεν τὸν Πλούταρχον, δημοτικὸν ἄρχοντα, ὡς θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, τῆς γενετείρας του Χαιρωνείας, νὰ ἀσχολῇται μὲ ἔργα ταπεινά, μὲ τὰς τοπικὰς ἀνάγκας τῆς βοιωτικῆς κωμοπόλεως. Ἡ ἀντίθεσις πρὸς τὴν μεγάλην περίοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι τόσον συγκλονιστικὴ ὥστε ὁ Ἕλληνας αὐτὸς τοῦ Β' μ.Χ. αἰῶνος δίδει διέξοδον εἰς τὴν νοσταλ-

1. Θουκυδίδου, Β', 40. 2. Ἀριστοτέλους, Πολιτικά, ΙΙΙ. 2, 1276 β.

3. Βλ. ἰδίᾳ τὸ ἔργον τοῦ Montesquieu, De l'esprit des Lois.

4. Βλ. Ρήγας, Ἔρευνα, συναγωγὴ καὶ μελέτη, ὑπὸ Βρανούση, «Βασικὴ Βιβλιοθήκη», (10), 1953.

5. Βλ. Ἀνωνύμου τοῦ Ἑλληνος, Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἦτοι λόγος περὶ ἐλευθερίας, Κείμενο, Σχόλια, Εἰσαγωγή, Γ. Βαλέτα, Μελετήματα Ν. Βέη-Μ. Σγουροῦ, Ἀθήνα 1949, Ε', 40, σ. 219, βλ. καὶ Γ', 37 ἐπ., σ. 146 ἐπ., Βλ. καὶ Θ. Κολοκοτρῶνη, Λόγος στὴν Πνύκα (1838), ἐν Γ. Τερτσέτη, Ἀπαντα, ἐπιμέλεια Γ. Βαλέτα, 1953, σ. 256 : «Ἡ προκοπὴ σας καὶ ἡ μάθησὶς σας νὰ μὴν γίνῃ σκεπάρνι μόνο διὰ τὸ ἄτομό σας, ἀλλὰ νὰ κοιτάζῃ τὸ καλὸ τῆς Κοινότητος, καὶ μέσα εἰς τὸ καλὸ αὐτὸ εὐρίσκεται καὶ τὸ δικό σας». Βλ. καὶ «ὁδηγίαν» τοῦ Παπαφλέσσα πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου ἀπὸ 24-12-1820, Δ. Κοκκίνου, Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις, 3η ἐκδ., 1956, σ. 256.

6. Θουκυδίδου, Η', 68. 2.

γίαν του συγγράφων παραλλήλους βίους καὶ περιβάλλων τὰ ἱστορούμενα πρόσωπα μὲ τὴν ἄλω μιᾶς ἐποχῆς ἡρώων καὶ ἡμιθέων ¹.

Ἡ κατάστασις εἶναι ζοφερωτέρα ἐπὶ Τουρκοκρατίας· αἱ δημογεροντίαι ², παρὰ τὴν ἔντονον προσπάθειάν των ὅπως γίνουν οἱ φορεῖς μιᾶς ἐν ἀναπτύξει ἐλληνικῆς διοικήσεως ³, ἀσκοῦν, ὑπὸ τὸ πέλμα τοῦ ξένου δυνάστου, περιορισμένας ἀρμοδιότητας δημοτικοῦ περιεχομένου. Πιέζονται οἱ ραγιάδες νὰ ἐντοπίσουν τὴν δραστηριότητά των εἰς τὰς ἀτομικὰς των ὑποθέσεις, εἰς τὴν τῶν οἰκείων καὶ ὄχι εἰς τὴν τῶν πολιτικῶν ἐπιμέλειαν. Καλοῦνται νὰ ἐκτελέσουν ἔργα ἄσκημα ἢ νὰ ὑπηρετήσουν τὰ συμφέροντα τοῦ αὐθέντου ⁴.

Πρώτη, λοιπόν, προϋπόθεσις διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐλληνικῆς ἀναγεννήσεως· ἡ ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὸν ξένον ζυγὸν καὶ μάλιστα ἀπὸ κάθε εἵδους ὑποτελείαν παῦ ἐκμαυλίζει τοὺς χαρακτῆρας καὶ διαφθείρει τὰς συνειδήσεις ⁵. Πρώτιστον καθῆκον· ἡ συγκρότησις κράτους ἀνεξαρτήτου ποῦ δὲν παρέχει ἀπλῶς τὸ δικαίωμα ἀλλ' ἐπιβάλλει εἰς πάντας τὸ καθῆκον τῆς τῶν κοινῶν ἐπιμελείας.

Ἡ ἔντονος αὕτη διεκδίκησις σαλπίζεται εἰς ὅλα τὰ κέντρα τῆς Ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος·

«*Ἡ Πατρίς φωνάζει πανταχόθεν—εἶναι οἱ λόγοι τοῦ Ἐπισκόπου Ταλαντίου πρὸς τοὺς ἐν Ἀμφίσσῃ συνηγμένους ἐκπροσώπους τῆς Δυτικῆς Στερεᾶς—, τὸ ὀγληγορότερον Διοίκησιν νὰ συστήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ διὰ τοῦτο ἡ Δυτικὴ Χέρσος Ἑλλάς Συνέλευσιν ἤδη συγκροτεῖ [. . .] δύο πρωτίστους ἀνάγκας ἔχομεν σήμερον· ὁ κατὰ τῆς θηριώδους ὁρμῆς τοῦ τυράννου πόλεμος νὰ εὐδοκιμῇ, καὶ ἔθνος νὰ σχηματίσωμεν· μία καὶ τῶν δύο ἡ θεραπεία, [. . .] ἡ Διοίκησις. Αὕτη μόνη ἔχει νὰ καταστήσῃ καὶ τοὺς Καπιτάνους μας ἀληθεῖς Στρατηγοὺς τῆς Ἑλλάδος [. . .] Αὕτη ἔχει νὰ συνδέσῃ καὶ τὰς ἐπαρχίας μας, ὥστε νὰ μορφωθῇ ἔθνος Ἑλληνικὸν ἀνεξάρτητον, καὶ νὰ ἡμπορέσῃ νὰ παρῶρσιασθῇ καὶ πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς Βασιλεῖς ὀγλή-*

1. Βλ. Thérèse Renoitre, *Les «Conseils politiques» de Plutarque. Une lettre ouverte aux Grecs à l'époque de Trajan*, Louvain, 1951.

2. Βλ. Κ. Λαμέρα, *Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας Δημογεροντιῶν*, «Μικρασιατικά Χρονικά», Γ', 1940, σ. 1-73. Μ. Μοσχοβάκη, *Τὸ δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Ἀθήναι, 1884.

3. Βλ. D. A. Zakythinos, *La commune grecque*, ἀνατύπ. ἀπὸ τὸ «*Hellénisme Contemporain*», Ἀθήναι 1948. Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, *Οἱ συντεχνίες—Τὰ ἱσνάφια*, Ἀνάτυπον ἀπὸ τὴν Ἐπετηρίδα Ἀνωτ. Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, Β', 1949-1950.

4. *Περὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας* βλ. κυρίως Κ. Σάθα, Ἡ Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, 1869. Α. Papadopoulos, *Les Grecs sous les Turcs*, «*Annales de la Société d'Etudes Byzantines*», 1926, σ. 84-106.

5. Βλ. G. Tén ékidès, *op. cit.*, σ. 144-152.

γωρα, νὰ ἐκθέσῃ τὰ δίκαιά μας, τὰ ἀδιαφιλονίκητα δίκαιά μας...»¹.

Ἔθνος Ἑλληνικὸν Ἀνεξάρτητον. Τοῦτο ἐπέβαλλεν ὁ ὀρθὸς λόγος. Τοῦτο ἐπέβαλλε καὶ δισχιλιετὴς ἑλληνικὴ παράδοσις.

Ἡ παράδοσις ἀνασυνδέεται χρυσοῖς γράμμασιν εἰς τὸ πρῶτον φύλλον τῆς πρώτης ἑλληνικῆς ἐφημερίδας, τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Βιέννης, τὸ 1791 : «... ὄντες ὑστερημένοι οἱ ἀπόγονοι ἐκείνων τῶν περιβοήτων Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν αὐτονομίαν, καὶ ὑποδουλωμένοι εἰς πολλὰ βάσανα, μὲ ὅλον τοῦτο δὲν παύουσι ποτὲ μιμούμενοι τοὺς παλαιούς των προπάτορας²...». Ἡ πλέον ὁδυνηρὰ στέρσις τοῦ Ἔθνους, ἡ πλέον ταπεινωτικὴ εἶναι ἡ στέρσις τῆς ἀρχαίας αὐτονομίας, τῆς ἀνεξαρτησίας : πόλει δὲ τῇ πάσῃ τὴν αἰσχίστην ἐπὶ κλησιν...

Ἐξ ἔτη μετὰ τὸ δημοσίευμα τῆς «Ἐφημερίδος» τῆς Βιέννης, τὸ 1797, βλέπει τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ Σύνταγμα τοῦ Ρήγα : «Ἀρχὴ τῆς νομοθετημένης πράξεως καὶ ψυχὴ τῆς διοικήσεως». Τὸ Σύνταγμα περιέχει ὁλόκληρον κεφάλαιον περὶ διεθνοῦς δικαίου, «περὶ τῆς σχέσεως τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας μὲ τὰ ξένα ἔθνη». Τὸ ἀρθρ. 119 ὀρίζει : «Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνακατώνονται εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἄλλων ἐθνῶν· ἀλλ' οὕτε εἶναι εἰς αὐτοὺς δυνατὸν νὰ ἀνακατωθοῦν εἰς τὴν ἐδικήν των»³.

Ἀκολουθοῦσα τὴν ἱστορικὴν τῆς κλίσιν, ἡ Ἑλλάς ὁδεύει φυσικὰ καὶ ἀβίαστα πρὸς τὴν Διακήρυξιν τῆς Ἐπιδαύρου τοῦ Ἰανουαρίου 1822. Ἡ θέλησις τῶν παραστατῶν τοῦ Ἔθνους—ἀπηχούντων τὴν λαϊκὴν ἐντολήν—πρὸς πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἐκδηλοῦται ἐν αὐτῇ μὲ καταπλήσσουσαν ἐμμονὴν καὶ ἐνάργειαν.

Κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1823, ἔτους τρίτου τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, εἰς τὸ Ἄστρος, καὶ «ἐντὸς τοῦ μουσείου Καριτζιώτου», ἡ «Ἐθνικὴ» Β' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις ἐπανερχεται κατηγορηματικωτέρα ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διεθνοῦς θέσεως τῆς χώρας καὶ ἐκφράζει ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἀπόλυτον ἀδιαλλαξίαν τῆς :

«[...] δὲν μένει ἄλλο πρὶν διαλυθῇ ἡ Συνέλευσις [...] εἰμὴ νὰ διακηρύξῃ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τοῦ ὁποίου νομίμως φέρει τὴν πληρεξουσιότητα, καὶ κηρύττει σήμερον κατ' ἐπανάληψιν ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν πολιτικὴν τῶν Ἑλλήνων ὑπαρξιν καὶ Ἀνεξαρτη-

1. Α. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, Ἐν Πειραιεῖ, 1839, Α', σ. 40-41.

2. Εἰς τὴν ἀγγελίαν περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἐφημερίδος» (16-10-1790), ἀναγράφονται τὰ ἑξῆς : αἶς ξαναγυρίσωμεν εἰς τὴν σκέψιν τῶν προπατόρων τῆς Ἑλλάδος τότε θέλομεν ἰδῆ ὅταν αὐτὴ μὲ τὴν ἐλευθερίαν ἔζη, καὶ μὲ τὴν αὐτονομίαν ἐκυβερνᾶτο».

3. Α. Βρανούση, Ρήγας, op. cit., σ. 387. Θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ὅπως, ἐν περιπτώσει ἀναθεωρήσεως τοῦ πενιχροτάτου εἰς ὁρίσμούς διεθνοῦς δικαίου Ἑλληνικοῦ Συντάγματος, περιληφθῇ καὶ διάταξις ἀνάλογος πρὸς τὴν τοῦ Συντάγματος τοῦ Ρήγα.

σίαν, διὰ τὴν ἀνάγκησιν τῆς ὁποίας ἔχυνσε τὸ ἔθνος καὶ χύνει αἵματα ποταμῶν, μὲ ἀμετάθετον ἀπόφασιν ὅλοι, ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἢ νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτήν, κατὰ τὰ ἀπαράγραπτα δικαιώματά μας ἀπὸ τὸν ἄρπαγα αὐτῆς Σουλτάνον, καὶ νὰ ἀνεξαρτισθῶμεν (*sic*) ἐντελῶς ἔθνος χωριστόν, αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον ἀναγνωρίζόμενον [...] ἢ μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας ὅλοι, ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ καταβῶμεν εἰς τοὺς τάφους, ἀλλὰ χριστιανοὶ καὶ ἐλεύθεροι, καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους προσπαθοῦντας νὰ ἀπολαύσωσι ἀτίμητα ἀγαθὰ, ὅ,τι λογῆς εἶναι ἡ πολιτικὴ ὑπαρξίς καὶ ἀνεξαρτησία, καὶ τὰ ὁποῖα αὐτὰ ἀγαθὰ δὲν γνωρίζουσιν ἐκ φήμης, ἀλλ' ἔχοντες ἐστερηθήσαν».

Καὶ προσθέτει ἡ Διακήρυξις τοῦ Ἀστροῦς: «καθὼς ἀνήκει εἰς ἀνθρώπους κατοικοῦντας γῆν ἡρώϊκὴν, ὅπου ὅλα, ἐνθυμίζοντα τὴν προγονικὴν εὐκλειαν καὶ τὰς προγονικὰς ἀρετὰς ἐμψυχόνοῦσι μεγάλως ζωογονοῦντα»¹.

* *

Ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς διεθνοῦς αὐτοῦ θέσεως, τὸ ἔθνος διὰ τῆς πολιτικῆς του ἡγεσίας, ἐλάμβανε θέσιν μὲ σαφῆνειαν καὶ ἀποφασιστικότητα. Ποία ἔμελλε νὰ εἶναι ἡ στάσις τῶν Δυνάμεων²;

Ἀφ' ἐνὸς μὲν διεγράφετο, ἀλλὰ χαλαρῶς πως—λόγῳ τῶν ἀγγλικῶν παρεκκλίσεων—ἡ κοινὴ αὐτῶν πολιτικὴ ποὺ ἦτο ἡ πολιτικὴ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἥτοι ἡ ἀντίθεσις πρὸς πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν στρεφομένην κατὰ τοῦ «νομίμου» κυριάρχου³, ἀφ' ἑτέρου δὲ προέβαλλον εἰς τὸ διεθνὲς προσκλήνιον αἱ εἰδικώτεραι ἐπιδιώξεις μιᾶς ἐκάστης Δυνάμεως: τῆς Ρωσσίας, τῆς Ἀγγλίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας.

Ἡ θέσις τῆς Ρωσσίας ἦτο γνωστὴ ἀπὸ μακροῦ: διαμελισμὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ κάθοδος πρὸς τὰς «θερμὰς θαλάσσας». Χαρακτηριστικὸν εἶναι, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, τὸ «Ἑλληνικόν» καλούμενον σχέδιον τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης τῆς 10ης Σεπτεμβρίου 1782. Δι' αὐτοῦ θὰ ἰδρῦετο τὸ Βασίλειον τῆς Δακίας ποὺ θὰ περιελάμβανε τὴν Μολδαβίαν καὶ τὴν Βλαχίαν. Ἡ Ρωσσία θὰ προσήρτα τὴν Κριμαίαν καὶ τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου. Ἡ Αὐστρία θὰ ἐλάμβανε τὴν Σερβίαν, τὴν Βοσνίαν, τὴν Ἑρζεγοβίνην, τὴν Ἰστροίαν καὶ τὴν Δαλματίαν. Ἡ Πρωσσία τὸ Thorn καὶ τὸ Danzig, ἡ δὲ Γαλλία τὴν Αἴγυπτον. Κυρίως ὅμως θὰ ἰδρῦετο Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία μὲ ἡγεμόνα τὸν ἐγγονὸν τῆς Αἰκατερίνης Κωνσταντῖνον Παύλοβιτς. Ἡ οὕτω πως συγκροτουμένη Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία μὲ ρῶσσον ἡγεμόνα θὰ περιελάμβανεν ἐντὸς τῶν ὁρίων της τὸ κέντρον τῆς Βαλκανικῆς,

1. Α. Μάμουκα, *op. cit.*, Γ'. σ. 88-89.

2. Βλ. Charnisey, *L'indépendance hellénique et la diplomatie européenne*, Παρίσι, 1904.

3. Βλ. J. H. Pirenne, *La Sainte Alliance*, τ. I, (1814-1815), Γενεύη, 1947.

τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους. Ἡ Βενετία θὰ ἐλάμβανε τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κρήτην¹.

Αἱ αὐταὶ περίπου ἐπιδιώξεις, ἐμπνέουν τὸ Σχέδιον Ἀλεξάνδρου τοῦ Α' τῆς 9ης Ἰανουαρίου 1827 περὶ ἰδρύσεως τριῶν ἀνεξαρτήτων ἐλληνικῶν ἡγεμονιῶν². Διάλυσις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, βεβαίως! Ἀλλ' ὅχι καὶ ὑποκατάστασις εἰς αὐτὴν ἰσχυροῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἱκανοῦ ν' ἀντιταχθῇ εἰς τὰ ἀφορῶντα τὴν Μεσόγειον ρωσσικὰ σχέδια. Πάντως ἡ ρωσικὴ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἀσχεῖται ἐπὶ τοῦ προκειμένου μὲ ἀξιόλογον σταθερότητα, καὶ συνέπειαν. Καὶ συνίσταται εἰς τοῦτο κυρίως: πίεσις ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας εἴτε διὰ τῆς μεθόδου τῆς προστασίας τῶν ὁμοδόξων (συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή τοῦ 1774³), εἴτε διὰ τῆς ἐνισχύσεως χριστιανικῶν χωριστικῶν κινήματων (Ὀρλωφικά) μὲ τελικὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν διάβρωσιν τοῦ κράτους ποὺ τῆς φράσσει τὴν κάθοδον πρὸς νότον.

Ἡ διπλωματικὴ θέσις τῆς Ἀγγλίας εἶναι ὁμοίως σαφῶς καθωρισμένη. Ἡ ἀποικιακὴ τῆς αὐτοκρατορία, ἥτις θὰ ὀλοκληρωθῇ κατὰ τὴν Βικτωριανὴν περίοδον, εἶναι κατεσπαρμένη εἰς τὰς πέντε ἡπείρους. Τὸ πρόεχον δι' αὐτὴν θέμα εἶναι ἡ προστασία τῶν συγκοινωνιακῶν τῆς ἀρτηριῶν συνεπῶς ζωτικὴν σημασίαν ἔχει ἡ Μεσόγειος κατὰ μῆκος τῆς ὁποίας ἐξασφαλίζει ἢ σχεδιάζει νὰ ἐξασφαλίσῃ, διὰ τὸ ἀπώτερον μέλλον, τὴν κατοχὴν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν ἐρεισμάτων. Τοῦτο λοιπὸν προέχει: νὰ προφυλαχθῇ ἡ Μεσόγειος ἀπὸ τὴν ἀπειλουμένην κάθοδον τῆς Ρωσσίας· φυσικὸς δὲ φρουρὸς τῶν σημείων προσπελάσεως ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς τὰς «θερμαὺς θαλάσσας» εἶναι ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, ὑπὲρ τῆς ὁποίας—ἀλλὰ διὰ συμφέροντα τρίτων—ἀνακηρύσσεται τὸ γνωστὸν δόγμα τῆς ἀκεραιότητος⁴.

Παράλληλος περίπου πρὸς τὴν ἀγγλικὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν εἶναι καὶ

1. Βλ. E. Preclin et V. L. Tapié, *Le XVIIIe siècle, I: La France et le Monde de 1715 à 1789*, Collection Clio, P.U.F. 1952, σ. 465. Βλ. Djévara, *Cent projets de partage de la Turquie*, Παρίσι 1914. Κ. Σάθα, *op. cit.*, σ. 533-538.

2. Βλ. G. Isambert, *L'indépendance grecque et l'Europe*, Παρίσι 1900, σ. 159: «Le mémoire des Trois Tronçons». P. Argyropoulos, *Le projet russe des trois tronçons, «Les Balkans»*, 1938. Τὸ σχέδιον περὶ «τῶν τριῶν ἡγεμονιῶν», κατ' ἀρχὰς μυστικόν, τὸ ἐξεμαίευσε καὶ τὸ κατέστησεν εὐρέως γνωστὸν ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἵνα διασύρῃ ἐνώπιον τῆς ἐλληνικῆς κοινῆς γνώμης τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν. Παρεσκεύασεν οὕτως ἐπιτηδείως τὸ ἔδαφος διὰ τὴν ἐλληνικὴν «ἀίτησιν» τῆς 24-7-1825 περὶ «μοναδικῆς τῆς Ἀγγλίας προστασίας ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος» περὶ ἧς κατωτέρω, σ. 20. A. Debidour, *Histoire Diplomatique de l'Europe*, I, σ. 217 καὶ 219.

3. Βλ. A. Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe siècle; le partage de la Pologne et le traité de Kainardji*, Παρίσι 1878. Preclin et Tapié, *op. cit.*, σ. 478.

4. Ἡ διατήρησις τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἔθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν ἀγγλῶν πολιτικῶν ὡς ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου διὰ τὴν Μ. Βρετανίαν. Βλ. A. Debidour, *Histoire Diplomatique de l'Europe*, I, σ. 104-105.

ἡ διπλωματικὴ θέσις τῆς Γαλλίας, κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Διευθυντηρίου, ἐπὶ Ναπολέοντος καὶ κατὰ τὴν Παλινόρθωσιν : ἐξουδετέρωσις τῆς ρωσικῆς ἐπιρροῆς εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολὴν διὰ τῆς διατρυνώσεως τοῦ δόγματος τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν Αὐστροίαν, ἐνῷ κατὰ τοὺς προεπαναστατικούς χρόνους εἶχεν εὐρεθῇ εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μετὰ τῆς Τουρκίας, μετὰ τὸ Εἰκοσιένα, ἐμμένουσα σταθερῶς εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, λαμβάνει, πρωτοστατοῦντος τοῦ Καγκελαρίου Μέττερνιχ, θέσιν καθαρῶς ἐχθρικὴν ἐναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους². Ἡ ἀπροσδόκητος πρότασις του, τῷ 1825, περὶ πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος³ εἶναι ἰδιοτελής, ἀποβλέπουσα εἰς τὸ κλείσιμον τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος⁴ ἢ, ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ, εἰς τὴν συγκρότησιν Ἑλλάδος πλήρως ἀνεξαρτήτου ὥστε νὰ ἀποφευχθῇ ἡ ἐπ' αὐτῆς ἐπιρροή τῆς Ρωσσίας⁵.

1. Βλ. R. Salomon, La politique orientale de Vergennes (1780-1784), Παρίσι 1934.

2. Εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Βιέννης ὑπεκίνησε τὸν Σουλτάνον ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν βοήθειαν τοῦ Μωχάμετ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου, A. Debidour, op. cit., σ. 216-217.

3. Βλ. Ἀντ. Πρόκες-Ὁστεν, op. cit, Α', σ. 356 ἐπ. καὶ 374 ἐπ. Τὴν ἰδέαν περὶ πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπέβαλε πρῶτος πρὸς τὸν Μέττερνιχ ὁ Γκέντς, ἐν ὑπομνήματι τῆς 10-11-1824 (Πρόκες-Ὁστεν, op. cit, σ. 357 σημ.). Ἐν συνεχείᾳ περιελήφθη εἰς μυστικὰς ὁδηγίας πρὸς τὸν κόμητα Lebzelttern, πρεσβευτὴν τῆς Αὐστρίας ἐν Πετροπόλει. Καθώριζεν ἐν αὐταῖς ὁ Μέττερνιχ ὅτι «ἐάν ἡ ὑποταγὴ δὲν κατορθωθῇ, μόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων νὰ παραδεχθῇ ὡς ἐτέραν ἐναλλαγὴν». Ἡ Συνδιάσκεψις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν τεσσάρων Δυνάμεων (Αὐστρίας, Γαλλίας, Πρωσσίας, Ρωσσίας) ἤρchiσεν ἐν Πετροπόλει τὴν 24-2-1825 καὶ εὐθὺς ἀμέσως ὁ Lebzelttern ὑπέβαλε τὴν αὐστριακὴν πρότασιν. «Ἐπὶ τῇ δηλώσει ταύτῃ ὁ κόμης Νεσελρῶδης ἔμεινεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἄλαλος. Ἐπειτα δ' ἐξέφρασεν ἀπορίαν, πῶς τοιαύτη ἰδέα ἡδύνατο ν' ἀναφυῇ ἐπὶ γῆς αὐστριακῆς καὶ νὰ συλληφθῇ, ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν μόνον, ὑπὸ κυβερνήσεως ἥτις ἀείποτε ὑπῆρξεν ὁ συνήγορος τῶν συντηρητικῶν ἀρχῶν, ὁ πολέμιος τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τοῦ ἐπικινδύνου θριάμβου αὐτῶν» (Πρόκες-Ὁστεν, Α', σ. 374).

4. Βλ. Πρόκες-Ὁστεν, op. cit., Α', σ. 376. Συνέχεια τῶν δηλώσεων τοῦ Κόμητος Lebzelttern εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τῆς Πετροπόλεως : «Παρακαλῶ, εἶπε, νὰ μὴ παρανοηθῇ ἡ ἰδέα, ὅτι ἡ Αὐστρία ἐπιθυμεῖ κατὰ πρῶτον τὴν ὑποταγὴν, καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν Ἑλλήνων διὰ καλῶς λελογισμένων ἐσωτερικῶν μέτρων· ἀλλ' ἐάν ὁ σκοπὸς οὗτος δὲν ἐπιτευχθῇ καὶ ἡ Ρωσσία προτείνῃ ὡς μόνον μέσον τὸν πόλεμον, ἡ Αὐστρία θὰ προτιμήσῃ τὸ τελευταῖον εἰρηνικὸν μέσον, τὴν ἀναγνώρισιν».

5. Βλ. Πρόκες-Ὁστεν, Α', σ. 376 : «Ὁ κόμης Νεσελρῶδης, βιαζόμενος ὑπὸ τοῦ πρέσβως τῆς Αὐστρίας νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι προτιμᾷ ἀντὶ τοῦ πολέμου τὴν ἀναγνώρισιν, δὲν συνεστάλη νὰ εἴπῃ· οὐδέποτε ἡ Ρωσσία δύναται νὰ θέλῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν Ἑλλήνων· τοὺς θέλει ὑποτελεῖς εἰς τὸν Σουλτάνον, ὅσον δίδεται προνομιοῦχος καὶ αὐτοδιοικητούς». Αἱ τρεῖς Αὐλαὶ δὲν ἡδύνατο ν' ἀμφιβάλλωσιν ὅτι ἡ Ρωσσία διὰ τῆς περιορισμένης ταύτης ἀνεξαρτησίας οὐδὲν ἄλλο ἐσκόπει ἢ κατάστασιν τινα πραγμάτων, καθ' ἣν ἦτο βεβαία ὅτι θὰ εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν». Βλ. καὶ σ. 327.

Ἡ ἀντίθεσις τῶν Δυνάμεων θὰ ὀδηγήσῃ αὐτὰς εἰς τὸ νὰ ἐπιδιώξουν συλλογικὴν δρᾶσιν πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀμοιβαίας αὐτῶν ἐπιτηρήσεως. Διὰ τῆς συλλογικῆς δράσεως (εἰς τὴν ὅποιαν δὲν μετέχει ἡ Αὐστρία, ἥτις ἐφεξῆς ἀπομονοῦται¹), ἡ Ἀγγλία στερεῖ τὴν Ρωσσίαν τῆς δυνατότητος νὰ ρυθμίσῃ μόνη τὰ ἑλληνικὰ πράγματα. Ἀλλ' οὕτω πράττουσα ἀναγκάζεται ἄκουσα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν ρόλον τοῦ ἀνασχετικοῦ παράγοντος. Ἡ ἀμοιβαία ἐξουδετέρωσις τῶν ἀντιτιθεμένων συμφερόντων τῶν Δυνάμεων σώζει τὴν Ἑλλάδα.

Ἀλλὰ πρὶν ἢ αἱ Δυνάμεις ἀναπτύξουν συλλογικὴν δρᾶσιν σημειοῦται μία μονόπλευρος ἐνέργεια τῆς ὁποίας τὰ βαθύτερα ἐλατήρια δὲν ἡρευνήθησαν εἰσέτι ἐπαρκῶς.

Δι' ἐγγράφου, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 24 Ἰουλίου 1825 ἐζητεῖτο «ἡ μοναδικὴ τῆς Ἀγγλίας προστασία καὶ ἐνεπιστεύετο (sic) εἰς αὐτὴν ἡ παρακαταθήκη τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος»².

Ἐπὶ τῆς αἰτήσεως ταύτης, τῆς γενομένης τῇ συστάσει τοῦ "Ἀμιλτων κατόπιν ὀδηγιῶν τοῦ Κάννιγκ καὶ τῇ προτροπῇ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἥτις—πρὸς δόξαν τοῦ ἀναγεννωμένου Ἑθνους—δὲν εἶχε συνέχειαν, ἃς ἀκούσωμεν κρίσεις τῶν συγχρόνων, τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου : «Τοῦ ἐγγράφου τούτου, καίτοι φέροντος τὴν ὑπογραφήν πολλῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ ἐπισήμων προσώπων τοῦ Ἑθνους, ἡμφισβητήθη σφόδρα ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ»³.

Σχετίζονται ἄραγε πρὸς τὸ γεγονός τοῦτο οἱ ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ εὐχαί» στίχοι τοῦ Ἀνδρέα Κάλβου; Ὁ ἰσάξιος πρὸς τὸν Σολωμὸν ἐθνικὸς μας ποιητὴς σμιλεῦει ἐδῶ τὸν ποιητικόν του λόγον «μὲ τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο πάθος τῆς Πατρίδος ποῦ ἐξευγενίζει κάθε ρυθμόν»⁴. Ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν στίχων

1. Πρόκες—"Οστεν, op. cit., Β', σ. 353 : «Ἐπειδὴ δὲ ἡ Αὐστρία ἦτο μεμονωμένη οὐδαμοῦ ἐδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ ἀποτελεσματικῶς».

2. Περὶ τῆς ἀπτηχέσεως ἣν εἶχεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἀνωτέρω πρότασις, βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια, 1940, σ. 124. Ὁμοίως, Κ. Παραρρηγοπούλου, op. cit., σ. 879, κείμενον ἐπιστολῆς τοῦ Μαυροκορδάτου πρὸς τὸν Κάννιγκ. Βλ. ἐπίσης ἐπὶ τοῦ θέματος: Δ. Φωτιάδης, Καραϊσκάκης, Ἀθῆναι 1956, σ. 262 ἐπ. Ὁ συγγραφεὺς παραθέτει τὸ κείμενον ἐπιστολῆς πρὸς Γκούραν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη δι' ἧς οἷτος ἀντιτίθεται σφοδρῶς κατὰ τῆς ξένης «προστασίας». Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἰωάννης Γκούρας, ἐκ τῶν διασημοτέρων πολεμαρχῶν τοῦ Ἀγῶνος, ἀναφέρεται λίαν εὐφύμως ὑπὸ τοῦ Ἀλ. Σούτσου, ὡς ἐκ τῶν ὀλίγων ἡγετῶν, στρατιωτικῶν τε καὶ πολιτικῶν, οἵτινες ἡρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν τὸ ἔγγραφον τοῦ Ἰουλίου 1825 περὶ ἀγγλικῆς προστασίας. Ὁμοίως : Ἀπ. Βακαλοπούλου, Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα τοῦ 1821, Θεσ/νίκη, 1948, σ. 199.

3. Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Συλλογὴ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Δημόσιον Δίκαιον τῆς Ἑλλάδος ἀναγομένων ἐγγράφων, 1858, σ. 340.

4. Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ Φωσκόλου ἀποσταλείσης ἐκ Γοτίγγης πρὸς τὸν ποιητὴν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1815.

του ἐνθυμίζει τοὺς λόγους προφητῶν εἰς τὸν ἀγῶνα των ὑπὲρ τοῦ δικαίου :

Τῆς θαλάσσης καλύτερα
φουσκομένα τὰ κύματα
νὰ πνίξουν τὴν πατρίδα μου
ὥσάν ἀπελπισμένην,
ἔρημον βάρκαν·

στὴν στεριάαν, στὰ νησιὰ
καλύτερα μίαν φλόγα
νὰ ἰδῶ παντοῦ χυμένην,
τρώγουσαν πόλεις, δάση,
λαοὺς κί' ἐλπίδας·

καλύτερα, καλύτερα
διασκορπισμένοι οἱ Ἕλληνες
νὰ τρέχωσι τὸν κόσμον,
μὲ ἐξαπλωμένην χεῖρα
ψωμοζητοῦντες·
παρὰ προστάτας νᾶχωμεν ¹.

* * *

Δυσχερὲς ἐμφανίζεται τότε ἡ θέσις τῆς κυβερνήσεως τοῦ Λονδίνου. Ἀφ' ἐνὸς τὴν ἀπασχολεῖ ἡ ἱρλανδικὴ ἐπανάστασις ἐνῶ παραλλήλως ἀντιμετωπίζει μετὰ δέους μονόπλευρον ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας λύσιν τοῦ ἐλληνικοῦ προβλήματος. Ἀποστέλλει τότε εἰς τὴν Πετρούπολιν ἓνα πρόσωπον μεγίστου κύρους : τὸν Δοῦκα τοῦ Οὐέλλιγκτων.

Καρπὸς τῶν συνομιλιῶν τῆς Πετρουπόλεως θὰ εἶναι τὸ μυστικὸν πρωτόκολλον τῆς 4ης Ἀπριλίου 1826 ποὺ ἀποτελεῖ χρονολογικῶς τὴν πρώτην διεθνῇ πρᾶξιν τείνουσαν εἰς τὴν ἵδρυσιν ἐνιαίου Ἑλληνικοῦ κράτους :

« Ἡ Ἑλλὰς θέλει εἶναι ἐξάρτημα ἐκείνου τοῦ Βασιλείου [Αὐτοκρατορίας] καὶ οἱ Ἕλληνες θέλουν πληρόνει εἰς τὴν Πόρταν φόρον ἐτήσιον » ².

Τὸ Πρωτόκολλον εὐρίσκετο εἰς πλήρη ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐκπεφρασμένην βούλησιν τοῦ Ἐπαναστατημένου Ἑθνους ἀλλ' ἐνεφάνιζε τὸ ἐξῆς σπουδαῖον πλεονέκτημα : περιεῖχεν ἐγγύησιν ἐκτελέσεως.

Ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς Πύλης ὅπως ἀποδεχθῇ τὴν μεσολάβησιν τῶν δύο Δυνάμεων, αὗται συμφώνουν ὅπως θεωρήσουν τὰς διατάξεις τῆς διεθνοῦς ταύτης δικαιοπραξίας ὡς τὴν μόνην βάσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἦτο

1. Τὸ ποίημα περιλήφθη εἰς τὴν Συλλογὴν «Λυρικά» ποὺ ἐξεδόθη ἐν Παρισίοις τὸ 1826. Εἶναι ἄρα πολὺ πιθανὸν οἱ ἀνωτέρω στίχοι νὰ ἀναφέρονται εἰς τὴν περὶ προστασίας πρὸς τὴν Ἀγγλίαν αἴτησιν τοῦ Ἰουλίου 1825. Βλ. Ἀνδρέου Κάλβου, "Ἀπαντα, Λύρα, Ὠδαί, Εἰσαγωγικά Ν. Α. Βέρη, Ἀθῆναι 1956.

2. Ἀλ. Σούττσου, op. cit., σ. 4.

δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ, τῇ ἐπεμβάσει μιᾶς ἐξ αὐτῶν ἢ καὶ ἀμφοτέρων, ἡ εἰρήνευσις τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς¹.

Διὰ λόγους ἀλληλεγγύης πρὸς τὰς ἄλλας Δυνάμεις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τὸ Πρωτόκολλον ἀνακοινοῦται ἐμπιστευτικῶς εἰς τὴν Αὐστρίαν, τὴν Γαλλίαν, καὶ τὴν Πρωσίαν. Ἀλλὰ μόνη ἡ Γαλλία ἀποδέχεται τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ καί, ὑπερθεματίζουσα, προτείνει τὴν ἀντικατάστασιν τῆς διμεροῦς ταύτης συμφωνίας διὰ ρητῆς συνθήκης μεταξὺ τῶν τριῶν Δυνάμεων.

Ἐντεῦθεν ἡ συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῆς 6^{ης} Ἰουλίου 1827 περὶ εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος.

«Ὁ προβληθησόμενος εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Πόρταν συμβιβασμὸς θέλει ἐπιστηριχθῇ εἰς τὰς ἀκολουθοῦντας βάσεις :

»Οἱ Ἕλληνες θέλουν γνωρίζει τὴν ὑπεροχὴν τοῦ Σουλτάνου ὡς ὑπερέχοντος Κυρίου (*superior Lord—suzerain*) καὶ κατὰ συνέπειαν αὐτῆς τῆς ὑπεροχῆς [ἐπικυριαρχίας] θέλουν πληρόναι εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Βασίλειον (Αὐτοκρατορίαν) φόρον ἐτήσιον (*relief*), τοῦ ὁποίου τὸ ποσὸν θέλει διορισθῇ ἅπαξ διὰ παντὸς διὰ κοινῆς συγκαταθέσεως. Θέλουν κυβερνᾶσθαι ἀπὸ τὰς Ἀρχάς, τὰς ὁποίας αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θέλουν ἐκλέξει καὶ διορίζει· ἀλλ' εἰς τὸν διορισμὸν αὐτῶν ἡ Πόρτα θέλει ἔχει προσδιορισμένην τινὰ ψῆφον (*une part déterminée*) — [...].

»[...] Αἱ συμφωνίαι τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ εἰρήνης, αἱ ὁποῖαι τελευταῖον [ὀριστικῶς] ἤθελον ἐγκριθῇ μεταξὺ τῶν διαφερομένων μερῶν, θέλουν ἀσφαλισθῇ διὰ τῆς ἐγγυήσεως ἐκείνων τῶν Δυνάμεων ἀπὸ τὰς ὑπογραφούσας τὴν παροῦσαν συνθήκην, αἵτινες ἤθελον θεωρήσει λυσιτελεῖς ἢ δυνατόν νὰ δεχθῶσιν αὐτὴν τὴν ὑποχρέωσιν...»².

Ἡ διεθνὴς αὕτη δικαιοπραξία καθιεροῦ τὸν θεσμὸν τῆς ἐγγυήσεως³, ὅστις ἐπέπρωτο νὰ διαδραματίσῃ δεσπόζοντα ρόλον εἰς τὴν μετέπειτα ἱστορίαν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος.

Διὰ μυστικοῦ πρωτοκόλλου προσηρτημένου εἰς τὴν Συνθήκην ἐπανελαμβάνετο ὅ,τι εἶχεν ἤδη ὀρισθῇ διὰ τῆς διμεροῦς μυστικῆς Συμφωνίας τῆς Πετροπόλεως : ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ Πύλη δὲν ἀπεδέχετο ἐντὸς μηνὸς τὴν

1. Τὴν ιδέαν ἐκτελεστικῶν μέτρων κατὰ τῆς Τουρκίας ὑπέβαλε τὸ πρῶτον, εἰς τὸν Τσάρον Ἀλέξανδρον Α', ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας· βλ. Μ. Θ. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια, 1940, σ. 113 καὶ 119.

2. Ἀλ. Σούτσου, *op. cit.*, σ. 19-20. Ἡ διεθνὴς αὕτη δικαιοπραξία προεκάλεσεν αἰσθησιν εἰς τὴν προοδευτικὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης. Διότι αἱ ὑπογράψασαι αὐτὴν Δυνάμεις κατωχύρουν κατ' οὐσίαν καθεστῶς προελθόν ἐξ Ἐπαναστάσεως, ἀπαρνούμεναι οὕτω τὰς ἀρχὰς τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, A. Delidour, *Histoire Diplomatique de l'Europe*, I, σ. 246.

3. Περὶ τοῦ θεσμοῦ τῆς «ἐγγυήσεως» ἐν τῷ διεθνῇ δικαίῳ, πρβλ. Γ. Τενεκίδου, *Δημόσιον Διεθνὲς Δίκαιον*, Α', 1957, σ. 270-278.

μεσολάβησιν τῶν τριῶν Δυνάμεων καὶ δὲν προέβαιναν εἰς τὴν σύναψιν ἀνακωχῆς αἱ συμβαλλόμεναι Πολιτεῖαι θὰ ἀνελάμβανον ἀπὸ κοινοῦ τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν, χρησιμοποιοῦσαι «ὅλα τὰ μέσα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τούτου τοῦ σκοποῦ»¹.

Ἐμμεσοὶ καί, ἀπὸ τινος πλευρᾶς—ἰδίᾳ ἀγγλικῆς—μὴ προβλεφθεῖσα συνέπεια τῆς μεσολαβητικῆς προσπάθειας τῶν τριῶν Δυνάμεων, ὡς καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τοὺς Ναυάρχους τῆς Μεσογείου ἐντολῶν, ὑπῆρξεν ἡ διεξαχθεῖσα τὴν 20^{ην} Ὀκτωβρίου 1827 μάχη τοῦ Ναυαρίνου², ἥτις ὁμῶς δὲν ἐξαναγκάζει τὴν ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν εἰς ἀποδοχὴν τῶν τεθέντων αὐτῇ ὁρῶν³. Τὸ μόνον ὅπερ ἀπεδέχετο ἦτο ἡ χορήγησις γενικῆς ἀμνηστίας εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἡ ἐπαναφορὰ τῶν πραγμάτων εἰς τὸ πρὸ τοῦ 1821 καθεστῶς⁴.

Ἀρχεται τότε ἡ ἐκτέλεσις τῆς Συνθήκης τῆς 6ης Ἰουλίου 1827: τὸν Δεκέμβριον τοῦ 27 ἀποχωροῦν οἱ πρέσβεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν· τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 28 ἡ Ρωσσία κηρύσσει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας· τὸν Αὐγούστον τοῦ 28, κατόπιν κοινῆς ἀποφάσεως τῶν Δυνάμεων, ἀπεμβιάζετο εἰς τὴν Πελοπόννησον, πρὸς ἀποκλεισμόν τῶν ἐκεῖ δρώντων Τουρκα-αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων τοῦ Ἱμπραήμ, γαλλικὸν ἐκστρατευτικὸν σῶμα ὑπὸ τὸν στρατηγόν, τὸν μετέπειτα στρατάρχην, Maison.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ἀποχωρήσαντες ἐκ Κωνσταντινουπόλεως πρέσβεις τῶν τριῶν Δυνάμεων λαμβάνουν ἐντολὴν ἀπὸ τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου νὰ μελετήσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐν Ἑλλάδι κατάστασιν καὶ ὀρίζουν ὡς τόπον συγκεντρώσεώς των τὸν Πόρον.

Ἀπὸ τὴν γραφικὴν νησίδα τοῦ Σαρωνικοῦ οἱ πρέσβεις, εὕρισκόμενοι εἰς συνεχῇ ἐπαφὴν μετὰ τοῦ Καποδίστρια⁵, ὑποβάλλουν εἰς τὸ Λονδῖνον τὰ πορίσματά των, τὰ ὁποῖα ἀποκρυσταλλοῦνται εἰς τὸ Πρωτόκολλον τῆς 22 Μαρτίου 1829:

«Ὑπὸ τὴν ἐπικυριότητα [ἐπικυριαρχίαν] τῆς Πύλης, ἡ Ἑλλὰς θέλει ἔχει ἐσωτερικὴν διοίκησιν τὴν μᾶλλον κατάλληλον εἰς τὸ νὰ παρέχῃ ἐγγυήσεις μὲν διὰ τὴν θρησκευτικὴν καὶ τὴν ἐμπορικὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς, ἀσφαλείας δὲ διὰ τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν ἡσυχίαν της.

»Ἐπ' αὐτῷ τῷ σκοπῷ, ἡ διοίκησις αὕτη θέλει προσεγγίζει, ὅσον εἶναι δυνατόν, εἰς τοὺς μοναρχικοὺς τύπους, καὶ θέλει διαπιστευθῇ εἰς Ἀρχοντα ἢ

1. Ἀλ. Σούτσου, op. cit., σ. 20.

2. Πρβλ. G. Douin, Navarin, Παρίσι, 1928.

3. Κ. Παπαρρηγοπούλου, op. cit., Ε', σ. 910.

4. Τὴν ἄρνησιν τῆς Πύλης εἶχε προβλέψει ὁ Καποδίστριας, Πρόκες-Όστεν, op. cit., Β', σ. 377.

5. Βλ. ἐν Ἀλ. Σούτσῳ, op. cit., σ. 58-93, τὰ ἐν Πόρῳ μεταξύ Κυβερνήτου καὶ τῶν τριῶν πρέσβεων διαμειφθέντα ἔγγραφα.

Ἑγεμόνα Χριστιανὸν τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ θέλει μεταβαίνει κατὰ κληρονομίαν ἀπὸ πρωτότοκον εἰς πρωτότοκον [...].

»[...] Πρὸς ἐνδειξιν τῆς ὑποτελείας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Ὀθωμανικὸν Κράτος (pour marquer les relations de vasselage de la Grèce envers l'Empire Ottoman), θέλει συμφωνηθῇ ὅτι παρεκτὸς τῆς πληρωμῆς τοῦ ἐτησίου φόρου, πᾶς ὁ ἐν τῇ Ἑλλάδι Ἄρχων, περιερχόμενος εἰς τὴν ἀρχὴν δικαιώματι κληρονομικῶ, θέλει ἐπικυροῦσθαι (recevra l'investiture) ἀπὸ τὴν Πύλην, καὶ ἀναλαμβάνων τὴν ἐξουσίαν, θέλει πληρῶναι εἰς αὐτὴν ἐφάπαξ, διπλάσιον τοῦ ἐτησίου φόρου.

»Ἐὰν τυχὸν ἡ Ἄρχουσα οἰκογένεια ἐκλίπη, ἡ Πύλη θέλει συμμεθέξω καὶ ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ τοῦ νέου, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου, Ἄρχοντος»¹.

Ἀπαράδεκτον ! Τὸ πρωτόκολλον τῆς 22 Μαρτίου 1829 ἦτο ἐναντι τῆς Ἑλλάδος *res inter alios acta*. Ἀπαράδεκτος καὶ ἡ ἐννοια τῆς ὑποτελείας, τοῦ vasselage, κατὰ τὸ γαλλικὸν αὐθεντικὸν κείμενον (ἐκ τοῦ φεουδαρχικοῦ vassalus). Ἀκρῶς ἀντίθετος πρὸς τὴν παράδοσιν : «Ἕλληνές ἐσμεν»².

Ὁ Καποδίστριας διαμαρτύρεται ἐντόνως κατὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου³. Δὲν ἐνίσταται μόνον κατὰ τῶν περιλαμβανομένων εἰς αὐτὸ ἐδαφικῶν ὄρων (γραμμὴ κόλπου Ἀρτης-κόλπου Βόλου)· καταγγέλλει κυρίως τὴν ἐπιβληθεῖσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα σχέσιν ὑποτελείας πρὸς τὴν Πύλην⁴.

Ὁ Κυβερνήτης εἶχεν ἐκθέσει σαφῶς τὰς ἀπόψεις του εἰς τοὺς ἐν Πόρῳ συσκεπτομένους ἀντιπροσώπους τῶν τριῶν Δυνάμεων. Ἀκούσατέ τον· εἶναι ἡ γυνήσια φωνὴ τῆς Ἑλλάδος :

«Οἱ ἐξοχώτατοι Ἀντιπρόσωποι ἅς μὴ ἀδικήσωσι τὸν Κόμητα Καποδίστριαν ὑπολαμβάνοντες ὅτι δύναται καὶ ὅπως οὖν νὰ ἐννοῇ ἐν ἑαυτῷ τὴν κυβερνήσιν τὴν ἀρμοστέαν τοιούτῳ τινὶ συνδυασμῷ. Προσοφείλει δὲ τέλος νὰ δηλώσῃ ὅτι δὲν εὕρισκει ἐν ἑαυτῷ οὔτε τὴν Κυβέρνησιν τὴν ἱκανὴν συστήσαι καὶ τηρῆσαι τὰς ἐκ τῆς ἐπικυριότητος τῆς Πόρτας φερόμενας σχέσεις»⁵.

1. Ἀλ. Σούτσου, *op. cit.*, σ. 96.

2. Βλ. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, *op. cit.*, σ. 100.

3. Ὁ ἀγὼν τοῦ Καποδίστρια κατὰ τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου εἶναι δυσχερὲς διότι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Ἀ. Δεσποτόπουλος, Ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας καὶ ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήναι 1954, σ. 181, «ἡ ἐπικυριαρχία τοῦ Σουλτάνου ἦτο ψιλὸς τύπος, σώζων πῶς τὴν ἀρχὴν τῆς νομιμότητος».

4. Βλ. Ἀ. Δεσποτοπούλου, *op. cit.*, σ. 194 ἐπ.

5. Διακοίνωσις τῆς 27-11/9-12-1828, ἐν Ἀλ. Σούτσῳ, *op. cit.*, σ. 83-93. Ἡ σχετικὴ περικοπὴ τῆς Διακοινώσεως ἀρχεταὶ διὰ τῶν ἐξῆς φράσεων : «Πλὴν ὁ Κόμητας Καποδίστριας δὲν λησμονεῖ ἐν τούτῳ τὸν μέγα κίνδυνον τῶν δυσχερειῶν τῶν ἐνδεχομένων προέρχεσθαι ἐκ τε τῆς ἀνανεώσεως τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκ τοῦ ἀναγνωρισμοῦ αὐτῆς παρὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Πόρτας. Αἰσθάνεται δ' ἐν ταύτῳ καὶ δυσκολωτάτην τὴν εὑρεσιν τῶν τρόπων ἐξ ὧν ἡ Ἑλλὰς σωθήσεται μὲν τοῦ τοιοῦτου κινδύνου, ἀπολαύσει δὲ Κυβερνήσεως ἰσχυρᾶς ὡς ἐκ τῆς βασιμῆς αὐτῆς νομιμότητος. Ἄν τοιαύτη τις Κυβέρνησις καταστάσῃ,

Ἀλλωστε τὸ Πρωτόκολλον τῆς 22 Μαρτίου δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἰσχύσῃ.

Ὁ Σουλτάνος ἐμμένων εἰς τὸ δόγμα τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας—τὸ ὁποῖον δόγμα εἶχον ἐφεύρει οἱ Δυτικοὶ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδίων αὐτῶν συμφερόντων—ἀρνεῖται κατηγορηματικῶς¹ νὰ ἀποδεχθῇ τοὺς ὅρους τοῦ Πρωτοκόλλου «ὡς ἀντικειμένους εἰς τὸ δίκαιον καὶ τὸν ὀρθὸν νοῦν»². Διὰ δεκάτην τετάρτην φορὰν ἡ Πύλη ἀπέρριπτε τὴν προσφερομένην μεσολάβησιν.

Ἡ τουρκικὴ ἰσχυρογνωμοσύνη ὑποβοηθεῖ τὸν διπλωματικὸν ἀγῶνα τοῦ Καποδίστρια. Ἐπὶ τέλους αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιτυχίαι τῶν Ρώσων—ὀφειλόμεναι ἐν τινι μέτρῳ εἰς τὴν ἀπασχόλησιν τουρκικῶν δυνάμεων ἐν Ἑλλάδι³—ἢ προέλασις δηλονότι τοῦ στρατηγοῦ Diebitsch μέχρις Ἀδριανουπόλεως, ἀναγκάζει τὴν Πύλην νὰ ἀποδεχθῇ τοὺς ὅρους τῶν τριῶν Δυνάμεων⁴.

Ἡ Ρωσσο-τουρκικὴ Συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως τῆς 14 Σεπτεμβρίου 1829 ρητῶς ὀρίζει ἐν τῷ 10ῳ αὐτῆς ἄρθρῳ ὅτι ὁ Σουλτάνος προσχωρεῖ εἰς τὰς ἐν Λονδίνῳ ὑπογραφείσας διεθνεῖς πράξεις τῆς 6 Ἰουλίου 1827 καὶ 22 Μαρτίου 1829⁵.

προσλάβῃ καὶ τὸ ἐκ τῆς Εὐρώπης σεμνότατον κύρος, αὕτη μόνη θέλει δυνηθῇ νὰ ἀσφαλίσῃ τὴν πλήρη καὶ διάμονον καὶ ἔντιμον ἐπανόρθωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους». Καὶ εἰς τὸν Ἑυνάρδον, εἰς ἐπιστολὴν τοῦ ἀπὸ 8/20-11-1829 (Bétant, Correspondance du Comte Capodistrias, Γενεύη, τ. III, σ. 405), ὁ Κυβερνήτης ὑπογραμμίζει τὴν πρόθεσιν τοῦ ὅπως ἐγκαταλείψῃ τὴν ἀρχὴν ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἡ Συνδιάσκεψις τοῦ Λονδίνου δὲν ἱκανοποιήσῃ τὰς νομίμους τῆς Ἑλλάδος προσδοκίας : «Si [les décisions de la conférence de Londres] sont conformes aux véritables intérêts et, j'ose dire, aux droits de la Grèce, je m'en féliciterai, comme magistrat, et je travaillerai de tous mes efforts, en cette qualité ou en celle du citoyen, à les exécuter [...] Si ces décisions ne répondent pas aux vœux légitimes de la Grèce, je les respecterai, mais je m'en garderai bien de m'en charger».

1. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β', σ. 413 : «Ἐν Βιέννῃ ἐθεώρησαν τὴν Συνθήκην [τῆς Ἀδριανουπόλεως, περὶ ἧς κατωτέρω] [...] ὡς ἀποτέλεσμα [...] τῆς ἀβελτηρίας τοῦ Διβανίου, ὅπερ, ἀπορρίπτον πᾶσαν σωτήριον συμβουλὴν, ὥθησε τὸ κράτος εἰς τὸ βάραθρον ἔνεκα τῆς θρασείας ἀμαθείας του».

2. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β' σ. 379. Βλ. καὶ Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Δ', σ. 367.

3. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως : ἡ ἀπασχόλησις τουρκικῶν δυνάμεων, εἰς τὴν Θράκην καθιστᾷ ἐφικτὰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιτυχίας εἰς τὴν Ρούμελην.

4. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β' σ. 382 : «Ἡδὴ τὴν 6 Αὐγούστου ὁ μέγας Βεζύρης προεμήνυσε πλαγίως πρὸς τὸν κόμητα Δίβιτς τὴν περάτωςιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ ἐστήριξεν εἰς ταύτην αἰτησίαν τοῦ περὶ ἀναχωρῆς».

5. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β' σ. 394 : «ἡ εἰρήνη τῆς Ρωσσίας θὰ λύσῃ καὶ τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα». G. Isambert, L'indépendance grecque et l'Europe, σ. 395 : «Par son article X, le traité d'Adrianople se trouvait être le second des actes diplomatiques qui créaient l'Etat grec. Délimité, rendu viable par le protocole du 22 mars, il parvenait véritablement à l'existence le 14 Septembre, et prenait rang parmi les États de l'Europe». Π. Καρολίδου, Ἱστορία τοῦ 19^{ου} Αἰῶνος.

Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι τὸ καθιερούμενον ὑπὸ τῶν πράξεων τούτων διεθνὲς καθεστῶς ἦτο τὸ τῆς ὑποτελείας πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν Πύλιν¹.

Πῶς ἀπὸ τὴν ὑποτελείαν ἢ ὑπὸ διαμόρφωσιν Ἑλληνικὴ Πολιτεία ὠδεύσε πρὸς τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν;

Ἡ μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἐν διαστήματι δύο μόλις μηνῶν ὡς συνέπεια τῶν τελευταίων γεγονότων τὰ ὁποῖα ἐπηρέασαν οὐσιωδῶς τὴν πολιτικὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων². Ἀλλὰ τὸν νέον τοῦτον προσανατολισμὸν πρὸς τὴν πλήρη τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησίαν εἶχεν ἐπιμόνως ὑποδείξει, ὡς μόνην λύσιν, συντελέσας εἰς τὴν ἀποδοχὴν τῆς ὑπὸ τῶν Τριῶν Δυνάμεων³, ὁ ἀκάματος αὐτῆς πρωτεργάτης Ἰωάννης Καποδίστριας⁴.

Γ', Ἀθῆναι, 1893, σ. 5 : «Ἡ ὀριστικὴ ἀποκατάστασις τῆς ἐπαναστάσεως Ἑλλάδος εἶναι ἔργον τοῦ Ρωσικοῦ πολέμου τῶν ἐτῶν 1828-1829 καὶ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως».

1. Πρόκες—Ὅστεν, *op. cit.*, Β', σ. 394 : «Ἦνερ δὲ τῆς Ἑλλάδος κατωρθώθησαν τὰ ὅρια ἀπὸ τῆς Ἀρτας μέχρι τοῦ Βόλου, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποτελεία τῆς ἐφαίνετο ἀμεταβλήτως ἀποφασισμένη».

2. Ἡ Συνδιάσκεψις τοῦ Λονδίνου ἀπεφάνθη ὁμοφώνως τὴν 30-11-1829 ὑπὲρ τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος. Τοῦτο ὅμως διεφαίνετο ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους Ὀκτωβρίου. Βλ. ἐπιστολὴν Ἑυνάρδου πρὸς Καποδίστριαν ἀπὸ 22-10-1829 (Σπ. Θεοτόκη, Ἀλληλο-γραφία Ι. Α. Κοποδίστρια-Ι. Ἑυνάρδου, Ἀθῆναι, 1928, σ. 224) : «On discute maintenant à Londres d'importantes affaires pour la Grèce, tout annonce que vous serez entièrement indépendants ; aujourd'hui cela convient aux puissances et je ne doute presque pas que la chose ne doive se décider favorablement». Τὴν 18 Νοεμβρίου ὁ αὐτὸς Ἑυνάρδος ἀναγγέλλει εἰς τὸν Κυβερνήτην ὅτι ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία ἦτο γεγονὸς τετελεσμένον (Σπ. Θεοτόκη, *op. cit.*, σ. 236).

3. Μ. Θ. Λάσκαρι, Τὸ Ἀνατολικὸν Ζήτημα, τευχὸς Α', 1948, σ. 71 : «Ἡ Τουρκία ἀπεδέχτο πλέον [διὰ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως] τὴν ἴδρυσιν αὐτονομίου Ἑλληνικοῦ κράτους! Ἀπέμενε μόνον νὰ καταστῇ ἡ Ἑλλάς τελείως ἀνεξάρτητον καὶ κυρίαρχον κράτος, εἰς τοῦτο δὲ ἔτεινον αἱ ἐνέργειαι τοῦ Καποδίστρια κατὰ τοὺς ἐπακολουθήσαντας μῆνας». Βλ. μαρτυρίαν Γ. Τερτσέτη, Ἀθανάσιος Πολυζωίδης, Ἀπαντα, Γ', 1953, σ. 305-306. Ὅστις θεωρεῖ τὴν ἀνεξαρτοποίησιν τῆς Ἑλλάδος ὡς ἔργον τοῦ Κυβερνήτου : «... Ἀφοῦ ἡ συνθήκη τῆς 6 Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1827 ἔγινε καὶ οἱ τρεῖς ἰσχυροὶ σύμμαχοι ἀπεφάσισαν νὰ εἰρηνοποιήσουν τὴν Ἑλλάδα, νὰ τὴν συνδράμουν χάριν ἐμπορίου καὶ φιλανθρωπίας, ὡς ἔγραφε ἡ συνθήκη, τὸ ζήτημα τῆς ἐλληνικῆς αὐτονομίας καὶ ἐλευθερίας ἐσκόλλασε [...] εἰς τὴν διπλωματικὴν δικαιοδοσίαν. Ἦτον εἰς τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων νὰ ἀναφανῇ διαφορογνωμία, νὰ γίνουν συζητήσεις ὡς πρὸς τὴν ἐφαρμογὴν καὶ ὀριστικὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης, ἔπρεπε νὰ συμβιβασθοῦν τὰ δίκαια τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸ ἀσυγκατάβατο καὶ ἀγέρωχο τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ μετὰ τὰ ἴδια συμφέροντα τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Εἰς αὐτὴν τὴν δεινὴν περίστασιν φανερὸ ὅτι ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθερία πρέπον νὰ ἀντιπροσωπεύετο ἀπὸ ἀθλητὴν ἄριστον διπλωμάτην, καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἀρμοδιώτερος τοῦ Κυβερνήτου. Πασιγνωστός ὁ φημιστὸς ὁμογενὴς διὰ τὴν φιλογεनीαν του, γνῶστης τῶν συμφερόντων βασιλέων καὶ λαῶν, πλουτισμένος εὐγλωττίας, σεβαστὸς εἰς τοὺς μεγάλους τῆς ἐποχῆς, ἀγαπώμενος ἀπὸ τοὺς σοφοτέρους τῶν εὐρωπαίων, προικισμένος τέλος ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τῆς τύχης χαρίσματα, προσόντα ὅχι σπάνια, μᾶλλον ἀνεύρετα κατ' ἐκείνον τὸ καιρὸν εἰς ἄνδρα ὁμογενῆ».

4. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ τὸ αὐτὸ καὶ διὰ τὸν ἕτερον ἐξέχοντα πολιτικόν

Ἡ Πύλη ἀρχίζει κατὰ τὸ σύνηθες αὐτῇ καὶ κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἀγγλου πρέσβεως Ροβέρτου Γόρδων¹, τὸ «παζάρευμα» πρὸς μεταβολὴν ἐπὶ τὸ ἡπιώτερον τῶν ὄρων τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως. Πρὸ τῆς ἐξοργιστικῆς ταύτης ἐμπλοκῆς, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Γάλλος Πρέσβυς Guilleminot δυσανασχετεῖ καί, φερόμενος ἐκὼν ἄκων πρὸς τὴν ἐν Πόρῳ, ὑπὸ τοῦ Καποδίστρια, ὑποδειχθεῖσαν μόνην δυνατὴν λύσιν, ὑποβάλλει εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ τὴν σκέψιν ὅπως ἡ ὑπὸ ὄρους ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος μεταβληθῇ εἰς πλήρη τοιαύτην².

Ἡ ἰδέα τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος θεωρεῖται ἐφεξῆς, παρὰ τῶν ἐνδιαφερομένων εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ὡς «σωτήριο ἐῤρημα»³ ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐῤρημα αὐτῶν· εἶχεν ἤδη ὑποβληθῇ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου εἰς τοὺς συσκεπτομένους ἐν Πόρῳ πρέσβεις καί, δι' αὐτῶν, εἰς τὴν Συνδιάσκεψιν τοῦ Λονδίνου⁴.

τοῦ Ἀγῶνος, τὸν Μαυροκορδατον. Βλ. διαπραγματεύσεις αὐτοῦ, κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1826, μετὰ τοῦ Στράτφορντ Κάννιγκ. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος, *op. cit.*, Ε', σ. 881 σημειώνει συναφῶς τὰ ἐξῆς: «Ὁ Μαυροκορδατος, πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἀμνηστίας ταύτης καὶ ὑπὸ τῶν παραστάσεων τοῦ Στράτφορντ Κάννιγκ, ὅτι αἱ πρὸς τὴν Πύλην διαπραγματεύσεις ἦτο ἀδύνατον ν' ἀρχίσωσι ἄλλως ἢ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑποτελείας, ἠναγκάσθη νὰ ἐνδῶσῃ εἰς τὸ κεφαλαιῶδες τοῦτο ζήτημα [...]. Ὁ Γ. Κάννιγκ, ἐν τῇ ἀπὸ 14/26-9-1826 ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Κύριον Γ. Temple, ἐπιτετραμμένον τῆς Ἀγγλίας εἰς Βερολῖνον, λέγει ρητῶς: «Certains chefs Grecs, parlant au nom de leurs compatriotes, ont déclaré à l'ambassadeur du Roi près de la Porte, lorsqu'il s'est rendu à Constantinople, qu'ils se désistaient de leur prétention à une indépendance illimitée». Καὶ προσθέτει ὁ ἱστορικός, προφανῶς ἵνα δικαιολογήσῃ τὸν Μαυροκορδατον: «ἡ ἀπαρέγκλιτος εὐστάθεια δὲν εἶναι ἡ πρωτίστη τῆς διπλωματίας ἀρετὴ». Ὁ Καποδίστριας ἐμελλε ν' ἀποδείξῃ τὸ ἀντίθετον.

1. Πρόκες—Ὅστεν, *op. cit.*, σ. 410—411: «Ὁ Γόρδων παρώτρυνε [τὴν Πύλην] ὅπως μετριάσῃ [τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως] καὶ τὴν καθυσχύασεν ὡς πρὸς τὸν φόβον, ὅτι ὁ κόμης Δίβιτς ἤθελε πάλιν ἐπαναλάβει τὰς ἐχθροπραξίας».

2. Driault-Lhéritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce*, I, σ. 458—459. Βλ. καὶ Pierre de la Gorce, *La libération de la Grèce*, à l'occasion de l'anniversaire de l'indépendance hellénique, «*La Revue de Paris*», (45), 1928, σ. 5—42.

3. Πρόκες—Ὅστεν, *op. cit.*, Β', σ. 416—417. Βλ. Π. Καρολίδου, *op. cit.*, σ. 18: «Ἡ Ἀγγλία, βραδύτερον δὲ καὶ ἡ Γαλλία, ἠγωνίζετο νὰ καταδικάσῃ εἰς λήθην, ἐν τῇ Λονδινεῇ Συνδιάσκεψει, τὸ 10ον ἄρθρον τῆς συνθήκης, ἵνα μὴ ἡ Ρωσία μόνη, ὡς ἐδικαιούτο, ἔχῃ τὴν δόξαν τῆς περατώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο θεωρηθῇ κοινὸν κατόρθωμα τῶν τριῶν Δυνάμεων». Δι' ὃ καὶ ἀμιλλῶνται νὰ παράσχουν εἰς τὸ ὑπὸ διαμόρφωσιν νέον κράτος μεῖζονα πλεονεκτήματα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς Συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως χορηγούμενα.

4. Δὲν ἡδυνήθημεν, ἀτυχῶς, νὰ συμβουλευθῶμεν τὰ λίαν διαφωτιστικὰ διὰ τὸ ἐξεταζόμενον ἐνταῦθα θέμα «πρακτικὰ» —ἀγνοοῦμεν ἐὰν ἐδημοσιεύθησαν— τῆς Συνδιάσκεψεως τοῦ Λονδίνου, οὔτε νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν πραγματικότητα τοῦ λήμματος: «*Portofolio papers relative to the affairs of Greece*», London 1830—1832.

Αἱ Δυνάμεις, συνεπῶς, δὲν πρωτοτυποῦν, προτείνουσai τὴν πλήρη τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτησίαν. Ἀκριβῶς εἰπεῖν προσχωροῦν εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1828 ὑποστηρικθῆσαν ἀποφιν τοῦ Κυβερνήτου ἐκφράζοντος τὴν θέλησιν τοῦ μαχομένου Ἑθνους.

Αἱ Δυνάμεις ἐγκολποῦνται τὴν ιδέαν μὴ δυνάμεναι νὰ πράξουν ἄλλως :

α) Ὑποχρεοῦνται πράγματι —καὶ δὴ αἱ τελαῦσαι ὑπὸ κοινοβουλευτικὸν καθεστῶς— νὰ λάβουν σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν τὸ δημόσιον φρόνημα τῶν λαῶν των, τὸ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον φιλελληνικόν¹. Καὶ ἡ ἐπιβλητικὴ αὕτη μερὶς τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινῆς γνώμης ἦτο ἀδύνατον νὰ κατανοήσῃ πῶς τὸ Ἑλληνικὸν Ἑθνος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐξεπορεύθη ἡ εὐρωπαϊκὴ παιδεία καὶ τὸ ὁποῖον—χάρις εἰς τὴν δραστηριότητά τοῦ Καποδίστρια—ἐπέδειξεν ἱκανότητα ὅπως ὀργανωθῇ εἰς συγχρονισμένην πολιτείαν², ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ ὑπεξούσιον κράτους καθυστερημένου³.

β) Βασικὴ ἐπιδίωξις τῶν Δυνάμεων—τῇ συστάσει καὶ πάλιν τοῦ Καποδίστρια⁴—ἦτο ἡ ἐξεύρεσις εὐρωπαίου ἡγεμόνος εἰς ἐν θὰ προσεφέρετο τὸ Στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ ποῖος Εὐρωπαῖος ἡγεμὼν θὰ ἐδέχετο νὰ καταστῇ ὑποτελὴς εἰς τὸν Σουλτάνον⁵;

1. *Peri tōn epiptōseōn tou philhellinikou reumatōs epi tēs diplōmatikēs drastēriōtētos tōn dynāmēōn*, βλ. A. Debidour, *Histoire Diplomatique de l'Europe*, I, σ. 166 (ἐν Ρωσσίᾳ), σ. 212 καὶ 244 (ἐν Ἀγγλίᾳ), σ. 213 καὶ 243 (ἐν Γαλλίᾳ).

2. Βλ. Ἀ. Δεσποτοπούλου, *op. cit.*, σ. 214.

3. G. Isambert, *op. cit.*, σ. 377–378 : «En Europe ce fut surtout la clause établissant la vassalité, qui donna lieu à des protestations de la part des philhellènes. Les libéraux français reprochèrent au protocole d'être incomplet, de s'arrêter à mi-chemin dans l'oeuvre de la délivrance[...] Le 9 Juillet, à la tribune de la Chambre française, La Fayette prit à partie le ministre : «Le protocole, dit-il, détruisait les espérances des philhellènes. Les Grecs restaient soumis à un odieux tribut, analogue à l'ancien «kharadj»; la plus grande partie de la Grèce était laissée hors de la Grèce, et pour gouverner le peu qui en était conservé, on irait chercher un prince étranger, hospodar métis de l'Orient et de l'Occident, dans lequel les Grecs ne verraient qu'un vassal de la Porte. Cela pourrait convenir à la Russie et à l'Angleterre, mais pas à la France, qui avait intérêt à avoir en Grèce une nation amie à opposer à l'ambition conquérante de la Russie et à l'ambition mercantile de l'Angleterre». Βλ. καὶ Π. Καρολίδου, *op. cit.*, σ. 7.

4. Βλ. Πρόκες—Όστεν, *op. cit.*, Β', σ. 427. Κατὰ τὰς συζητήσεις διὰ τὴν μορφήν τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος «ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐκλινεν εἰς τὴν γνώμην ὅτι ἄμ' ἀφοῦ ἡ χώρα αὕτη ἐλευθερωθῇ, ὁ καταλληλότερος ὀργανισμὸς ἦτο τὸ ὁμοσπονδιακὸν πολίτευμα ὡς τὸ τῶν ἀμερικανικῶν πολιτειῶν ὑπὸ ἓνα πρόεδρον, καὶ ἐφρόνει ὅτι ὁ φυσικώτερος πρόεδρος ἦτο ὁ Καποδίστριας. Ἡ δὲ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπέμενεν εἰς τὴν ἑνωσιν τῆς χώρας ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα καὶ ἡ γνώμη αὕτη ὑπὲρ τῆς ἐξεφράζετο καὶ ὁ κόμης Καποδίστριας ὑπερίσχυσεν».

5. Εἰς τὸ βῆμα τῆς Γαλλικῆς Βουλῆς ὁ στρατηγὸς Sébastiani, κατὰ τὴν συζήτησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ζητήματος ἀνέκραξε : «ποῖος χριστιανὸς πρίγκιψ θὰ ἐδέχετο νὰ γίνῃ ὁ

γ) Κοινὴ ἦτο ἡ πεποίθησις ὅτι μόνον ὁ Καποδίστριας—γνώστης τῶν εὐρωπαϊκῶν ὑποθέσεων καὶ προικισμένος μὲ ἀναμφισβητήτους διοικητικὰς ἀρετὰς—ἦτο εἰς θέσιν νὰ κατευθύνῃ τὸ ὑπὸ ἴδρυσιν κράτος εἰς τὴν ὁδὸν τῆς πολιτειακῆς ἀναμορφώσεως¹. Ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος Σάξ-Κοβοῦργος ἀντελήφθη τοῦτο εὐθὺς ἀμέσως καί, ἀποδεχθεὶς πρὸς στιγμὴν τὸ προσφερθὲν εἰς αὐτὸν Στέμμα, ἐπέμεινεν ὅπως παραμείνῃ παρ' αὐτῷ—σύμβουλος καὶ ὁδηγὸς του—ὁ Καποδίστριας². Ἀλλ' ὁ Κυβερνήτης εἶχε δηλώσει κατηγορηματικῶς ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει θὰ ἐξηκολούθει παρέχων τὰς ὑπηρεσίας του, ὑπὸ ἐπίσημον ιδιότητα εἰς τὴν νεοσύστατον πολιτείαν, ἐὰν προεκρίνετο τὸ σχῆμα τῆς ὑποτελείας³.

βοιβόδας τοῦ Σουλτάνου», G. Isambert, op. et loc. cit. Καὶ αὐτὸς ὁ Metternich, Mémoires, IV, σ. 592: «Il faudrait être piqué de tarentule pour vouloir de cette place. Régner sur le vide est une triste besogne». Ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ G. Isambert, op. cit., σ. 378. Κ. Παπαρρηγοπούλου, op. cit., Ε', σ. 911: «Ἡ διάταξις αὕτη [τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 10/22 Μαΐου 1829 περὶ προσφορᾶς τοῦ ἐλληνικοῦ θρόνου εἰς χριστιανὸν ἡγεμόνα] προπαρασκεύασε τὴν πλήρη ἀνεξαρτησίαν, διότι ἦτο δύσκολον, τότε μάλιστα, νὰ παραδεχθῇ τὴν εἰς τοὺς Τούρκους ὑποτελείαν βασιλόπαις εὐρωπαῖος». Τὴν ὑπὸ βασιλόπαιδα εὐρωπαϊὸν ἰδρυσιν τοῦ νέου κράτους ὑπεστήριξε μετὰ πολλοῦ ζήλου καὶ ἡ Ρωσσία, ὡς τοῦτο προκύπτει ἐκ τῶν εἰς τὸ εἰρημένον πρωτόκολλον συνημμένων δύο ἐκθέσεων τοῦ Nesselrode ἀπὸ 22-12-1828/3-1-1829 καὶ 14/26-1-1829. Βλ. καὶ πάλιν Παπαρρηγοπούλου, op. cit., Ε', σ. 876: «Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία διεκδίωνεσεν [...] ἐσχάτως εἰς τὴν ἐλληνικὴν κυβέρνησιν ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ μεσολαβήσῃ, ἐὰν ζητηθῇ, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ὑποτελείας. Ἡ Γαλλία ἐπηγγέλλετο πολὺ αἰσιώτερα. Αὐτὸς ὁ ὑπασιπστής τοῦ δουκὸς τῆς Αὐρηλίας στρατηγὸς Ρυμινύς, καὶ ὁ στρατηγὸς Σεβαστιάνης, καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Γάλλοι εἶχον γράψει πρὸς τὸν γενικὸν γραμματέα τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἀξιοῦντες ὅτι ἐὰν ἀνηγορεύετο ὁ δούξ τοῦ Νεμούρς [...] ἡσφαλίζετο ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος [...] Ἐννοεῖται ὅτι ἡ γαλλικὴ αὕτη πρότασις ἦτο προτιμότερα τῆς Ἀγγλικῆς, διότι ἡ ἀναγόρευσις εὐρωπαϊοῦ βασιλέως προϋπέθετεν ἀπαραιτήτως τὴν ἀνεξαρτησίαν». Ἀ. Δεσποτοπούλου, op. cit., σ. 188, σημ. 3: «ἡ διακυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ ἡγεμόνος χριστιανοῦ ἀπετέλει παράγοντα εὐνοϊκὸν διὰ τὴν προώθησιν τῆς ἰδέας τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος».

1. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β' σ. 401-402: «Ἐκηρύχθη [ὁ Καποδίστριας] ὑπὸ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐνώπιον ὅλου τοῦ κόσμου ὡς ὁ ἀξιότατος ἀρχηγὸς καὶ ἱκανότατος κυβερνήτης τῆς ἀπελευθερωμένης Ἑλλάδος». Βλ. καὶ Κ. Παπαρρηγοπούλου, op. cit., Ε', σ. 900: «Τοῦ δὲ Καποδιστρίου ἡ ἐκλογὴ δὲν ἦτο βεβαίως ἀρεστὴ τῇ Ἀγγλίᾳ. Ἀλλ' ἕτερος Ἑλλήν πολιτικὸς ἀνὴρ δὲν ὑπῆρχε, δυνάμενος νὰ ἐκλεχθῇ εἰς τὸ ὑπατον ἐκεῖνο ἀξίωμα».

2. Βλ. Ἀλ. Σούτσου, op. cit., σ. 114 ἐπ. καὶ Saint René Taillendier, Le Comte Capodistrias et le Prince Léopold, «Revue des Deux Mondes», 1875.

3. Βλ. ἀνωτέρω σ. 24 σημ. 5 καὶ Δεσποτοπούλου, op. cit., σ. 184: «Διὰ τῆς ὑπερφάνου ταύτης ἀρνήσεως, νὰ παραμείνῃ Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Σουλτάνον, περιέγει εἰς δυσχερὴ θέσιν τὰς τρεῖς Δυνάμεις εἰς τὰς ὁποίας καὶ ἀναθέτει νὰ ἀναλάβωσι, κατόπιν τῶν ἐκτεθέντων, τὰς εὐθύνας μιᾶς λύσεως ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐπικυριαρχίας τῆς Πύλης».

δ) Ἡ Συνέλευσις τοῦ Ἀργους—τῇ ὑποδείξει τοῦ Καποδίστρια—εἶχε δηλώσει ἀπεριφράστως ὅτι αἱ ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, ἵνα ἰσχύσουν ἐναντι τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἔδει νὰ ἐγκριθοῦν ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Ἀντιπροσωπείας¹. Ἐὰν ἡ Συνέλευσις δὲν ἀπεδέχετο τυχὸν ἀπόφασιν περὶ ὑποτελείας—καὶ τὸ πιθανώτερον ἦτο ὅτι δὲν θὰ τὴν ἀπεδέχετο—θὰ προέκυπτον νέαι περιπλοκαὶ ἐπικίνδυνοι καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐπιζήμιοι διὰ τὰς Δυνάμεις, ἐπειγομένας νὰ κλείσουν τὸ ταχύτερον τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα.

Διὰ τῶν ἐνεργειῶν του—καὶ ὅχι δι' ἐπικλήσεως τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐννοιοι ποὺ μειδιάματα καὶ μόνον προκαλοῦν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια—ὁ Καποδίστριας εἶχε καταστήσει ἐκ τῶν πραγμάτων σαφές ὅτι ἡ λύσις τῆς ἀνεξαρτησίας ἦτο ἡ μόνη ἐνδεδειγμένη, ἡ μόνη ἐφικτή.

Τὰ πολεμικὰ γεγονότα εἰς τὴν Θράκην ὠθοῦν καὶ αὐτὰ πρὸς τὴν ἐπιβαλλομένην πλέον ἐκ τῶν πραγμάτων μόνην τοῦ ἐλληνικοῦ προβλήματος δυνατὴν λύσιν.

Ἡδὴ, πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος προσανατολίζεται καὶ ἡ μέχρι τοῦδε πολεμία αὐτῆς Ἀγγλία². Διότι ἡ Συνθήκη τῆς

1. Πρόκες—Ὅσταν, *op. cit.*, Β' σ. 401–402 : «... Εἶχε λάβει [ὁ Καποδίστριας] ἀπέναντι τῶν Δυνάμεων, διὰ τῆς συμμετοχῆς του εἰς τὰς διαπραγματεύσεις, τὴν θέσιν ἣν ἀπῆ-
τησε κατὰ τὸ γράμμα τῆς ἰδίας των συνθήκης, διὰ τῆς ὀδηγίας ἣν κατ' ὀρθὴν νὰ
λάβῃ, ὅτι ἡ συγκατάθεσις τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὸ
κῦρος τῶν ἀποφάσεων των, καὶ διὰ τῆς ἐντολῆς ἥτις ὠρίζεν αὐτῷ ὡς
κανόνα ἀπαράβατον, τὴν ὁλοσχερῇ ἀπελευθέρωσιν καὶ ἀνεξαρτησίαν.
Καθὼς δ' ὅτε ἐπάτησε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος, ἔκλινε πρὸς τὰς δυνάμεις ἐναντίον τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ λαοῦ, οὕτω καὶ τώρα ἔκλινε πρὸς τὸν λαὸν ἐναντίον τῶν δυνάμεων». Βλ. ἐπίσης αὐ-
τόθι, σ. 399 : «Τὸ μέρος περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ὁρισμῶν τῆς λονδινίου
συνθήκης παρῆλθεν ἡ συνέλευσις [τοῦ Ἀργους] ἐν σιωπῇ, ἀλλ' ἐξέδωκε κατὰ τὴν αὐτὴν
ἡμέραν τὸ πρῶτον ψήφισμα, δι' οὗ ἐκήρυτε τὰς ἀρνητικὰς ἀπαντήσεις τοῦ Κυβερνήτου εἰς
τὰς ἀξιώσεις τοῦ ἀγγλοῦ ἀντιπρέσβους ἐν καιρῷ τῆς ἐγχειρίσεως τῶν λονδινίων ἀποφάσεων
τῆς 22 Μαρτίου καὶ εἰς τὸ γράμμα τῶν πρέσβων ἐκ Σμύρνης ἀπὸ 9 Ἰουνίου ὡς ὅπως συμ-
φώνους πρὸς τὰς ἀναλλοιώτους βάσεις, αἵτινες ἐτέθησαν τὴν 14-4-1826 ἐν Ἐπιδαύρῳ,
τῷ ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὰς διαπραγματεύσεις τῶν Δυνάμεων περὶ τῆς
ἐφαρμογῆς τῆς λονδινίου συνθήκης ἔχων πάντοτε ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνωτέρω βάσεις, καὶ
ἐξήρτησε τὸ κῦρος τῶν ὑπὸ τῶν δυνάμεων καὶ τοῦ κυβερνήτου ἀπὸ κοινοῦ
γενομένων ἀποφάσεων ἐκ τῆς ἐπιψηφίσεως τῶν πληρεξουσίων τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ λαοῦ.». Αἱ «ὀδηγαί» τῆς Ἐπιδαύρου ὠρίζον συγκεκριμένως : «ἀνὰ μὴ δεχθῇ
[ἡ Ἐπιτροπὴ] ὥστε ἡ Πόρτα νὰ ἔχῃ μέρος ἢ ἐπιρροήν, μήτε ἐκ πλαγίου, μήτε κατ'
εὐθείαν, εἰς τὴν ἐσωτερικὴν κυβέρνησιν, εἴτε πολιτικὴν, εἴτε ἐκκλησιαστικὴν τῆς Ἑλ-
λάδος», Ἀλ. Σούτσου, *op. cit.*, σ. 8.

2. Ἐν τῇ ἀπαντήσει τοῦ Κάννιχ εἰς τὴν περὶ προστασίας αἰτησιν τῆς 24-7-1825
διαφαίνεται ἡ πρόθεσις του «ὅπως μὴ ἀναλάβῃ οὐδεμίαν ὑποχρέωσιν ὡς πρὸς τὸ
ζήτημα τῆς ἐντελοῦς ἀνεξαρτησίας», Κ. Παπαρρηγοπούλου, *op. cit.*, Ε', σ. 880.
Περὶ τῆς ἀγγλικῆς γενικῶς πολιτικῆς ἐναντι τῆς Ἑλ. Ἐπαναστάσεως, βλ. C. Craw-
ley, *The question of Greek independence. A study of British*

Ἀδριανουπόλεως—ἀποτρέψασα τὸν πόλεμον μεταξύ εὐρωπαϊκῶν κρατῶν καὶ ὁμοθύμως ὑπ' αὐτῶν ἐπιδοκιμασθεῖσα¹—θέτει ἐκ νέου τὸ πρόβλημα τῆς ἐξισορροπήσεως τῶν Δυνάμεων εἰς τὴν Ἑγγὺς Ἀνατολήν².

Οἱ ἰθύνοντες Ἀγγλοι προέβησαν εἰς τὸν ἀκόλουθον συλλογισμόν : ἡ ἡττηθεῖσα Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία θὰ ὑφίστατο ὅπωςδῆποτε τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν ἰσχὺν τῆς Ρωσσίας. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς καθίστατο ὑποτελὴς εἰς τὴν Πύλῃν, θὰ ὑφίστατο ἐμμέσως, καὶ οἶονεὶ ἐξ ἀντανακλάσεως, τὴν ρωσικὴν ἐπιρροὴν καὶ θὰ ἐξυπηρετεῖ ρωσικὰ συμφέροντα. Ἐφόσον ἡ Τουρκία θὰ διῆγε μειωμένον, συνεπεία τῶν ἀποτυχιῶν τῆς, διεθνῇ πολιτειακὸν βίον καὶ ἐφόσον θὰ διελύετο μίαν ἡμέραν, θὰ ἔδει νὰ ὑποκατασταθῇ εἰς αὐτὴν τὸ Ἑλληνικὸν κράτος³, νέον καὶ σφριγηλόν, τοῦ ὁποίου τὰ συμφέροντα θὰ συνεφώνουν πρὸς τὰς ἀγγλικὰς ἐπιδιώξεις. Ἀλλὰ τοιαύτη ταύτισις συμφερόντων δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συντελεσθῇ ἐὰν ἡ Ἀγγλία δὲν ἔδιδεν ἀπτά δείγματα τῆς εὐμενοῦς τῆς διαθέσεως. Ἐντεῦθεν ἡ ἀναγνώρισις τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας⁴.

Policy in the Near East, 1821-1833, 1930. Μετ' ἀντικειμενικότητος ὁ ἀγγλος ἱστορικὸς ἐξετάζει τὸν ἀγγλο-ρωσικὸν ἀνταγωνισμόν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα, χαρακτηρίζει δὲ τὸν λεγόμενον συνθήκας φιλέλληνα Canning ὡς πολιτικὸν ρεαλιστὴν ὁ ὅποιος, διὰ τῆς «μᾶλλον φιλελευθέρως καὶ ἀνθρωπιστικῆς πολιτικῆς του», ὑπηρετεῖ κυρίως τὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῆς Ἀγγλίας.

1. Πρόκες—"Οστέν, op. cit., Β', σ. 419.

2. Βλ. Σπ. Τρικούπη, op. cit., Δ', σ. 369. Ὁ ἱστορικὸς ἀναφέρει ἐπιστολὴν τοῦ λόρδου Aberdeen σταλεῖσαν, μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως, πρὸς τὸν ἐν Πέτρουπόλει ἄγγλον Πρέσβυν. Ἀναφέρει ἐπίσης ἀγόρευσιν τοῦ αὐτοῦ Aberdeen, εἰς τὴν ἀγγλικὴν Βουλὴν, κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 14-6-1854 : «Τόσον φόβον διήγειρε παρ' ἡμῖν ἡ τῆς Ἀδριανουπόλεως συνθήκη δι' οὗς ὑπεθέσαμεν κινδύνους ὡς πρὸς τὴν ὑπαρξίν τουρκικοῦ κράτους, ὥστε ὅλη ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως μετεβλήθη [...] Ὑπογραφείσης τῆς περὶ τῆς ὁ λόγος συνθήκης, μοι ἐφάνη, καὶ ὡμογνωμόνησε καὶ ὁ δοῦς τοῦ Βελλιγκτῶνος, ὅτι ἡ ὑπαρξίς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ἦτο τόσον ἀκροσφαλὴς, ὥστε ἀσυνετώτατον ἦτο νὰ δημιουργηθῇ πολιτεία καὶ τεθῇ ὑπὸ προστασίαν καὶ κυριαρχίαν αὐτοκρατορίας ἣτις οὐδεμίαν ἀσφάλειαν τοῦ μέλλοντος παρεῖχε. Διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν ἐπροβάλαμεν τοῖς συμμάχοις νὰ μεταβάλωμεν τὴν ὑποτελὴ ἐκείνην πολιτείαν εἰς ἀνεξάρτητον».

3. Πρόκες—"Οστέν, op. cit., Β', σ. 414 : «Ὁ [...] δοῦς τοῦ Οὐέλλιγκτων ἐκήρυξεν ἅμ' ἀναγνούς τὴν συνθήκην τῆς εἰρήνης, ὅτι τὸ τουρκικὸν κράτος ἐτρώθη θανασίμως, ὅτι πᾶσα προσπάθεια πρὸς ἀναζωπύρωσίν του ἦτο ματαία, καὶ ὅτι μία μόνον ἰδέα ἔπρεπε τώρα νὰ ἐπικρατήσῃ, ἥτοι πῶς ἡ εὐρωπαϊκὴ Τουρκία νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ γνώμη αὕτη, μὴ γεννηθεῖσα μὲν ἐκ τῆς συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἀλλὰ δι' αὐτῆς προαχθεῖσα εἰς κυρίαν ἰδέαν ἐν Λονδίῳ, ἀνεφάνη παρὰ τοῖς ἄλλοις πολιτικοῖς». Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα γράφει καὶ ὁ Μένδελσων—Βαρθόλδης, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος (μεταφρ. Ἀ. Βλάχου) Β', σ. 240 : «...ὁ δὲ λόρδος Αἰτέσβουρου, προέτεινεν ἀπλούστατα κράτος ἑλληνικόν, ἔδραν ἔχον τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς περιορισμὸν τῶν κατακτήσεων τῆς Ρωσσίας. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ σημειώνει νέαν παλινωδίαν. Ἐπιμένει ὅπως αἱ πρὸς τὴν Ἑλλάδα παραχωρήσεις εἶναι περιωρισμέναι.

4 Βλ. G. Isambert, op. cit., σ. 389-390 : «L'Angleterre [...] se déclarait su-
bitement en faveur de l'indépendance. Wellington avait étudié avec souci la situ-

Ἡ ἀγγλικὴ λοιπὸν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ ἐπέδιωσε τότε τὴν ἵδρυσιν Ἑλληνικῆς Πολιτείας ἀπηλλαγμένης οἰουδήποτε δεσμοῦ ὑποτελείας¹ ὅχι ὅμως καὶ τοσοῦτον ἰσχυρᾶς, ἱκανῆς δηλ. νὰ ἐλκύσῃ καί, ἐν συνεχείᾳ, νὰ ἀπορροφήσῃ ἰδιαζούσης σημασίας ναυτικὴν βᾶσιν, ἥτοι τὰς ὑπὸ βρετανικὸν προτεκτοράτον Ἰονίους Νήσους².

Ἡ Ρωσσία θὰ ἦτο ἀσυνεπὴς ἐὰν ἀπέκρουε τὴν περὶ πλήρους ἀνεξαρτησίας πρότασιν³ καὶ οὕτω, ἡ Συνδιάσκεψις τοῦ Λονδίνου, πεισθεῖσα ὅτι ἡ σχέσις ὑποτελείας τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Πύλῃν θὰ ἀπετέλει μόνιμον ἐμπόδιον εἰς τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς καὶ ἀπειλὴν νέων περιπλοκῶν μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ἀποφασίζει ὁμοφώνως, τὴν 30 Νοεμβρίου 1829, τὴν παροχὴν πλήρους ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἰς ἀντάλλαγμα ὥστόσον τῆς καταργήσεως τοῦ διὰ τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 22 Μαρτίου 1829 ὀρισθέντος φόρου ὑποτελείας πρὸς τὸν Σουλτάνον, τὰ σύνορα τοῦ νέου κράτους περιφρίζονται ἐπὶ περισσότερον⁴ : «ἡ διοριστικὴ γραμμὴ τῶν συνόρων τῆς Ἑλλάδος, ἀρξαμένη ἀπὸ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀσπροποτάμου [Ἀχελώου] [. . .] θέλει ἀκολουθήσει [. . .] τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους Οἰτης [ἀντὶ τῆς Ὄρθρου] ἕως τὸν κόλπον τοῦ Ζητονίου [τῆς Λαμίας], εἰς τὸν ὅποιον θέλει καταντήσῃ πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σπερχεῖου»⁵.

ation créée en Orient par la formation de l'État grec vassal de la Porte ; il avait constaté que ce vasselage était tout à l'avantage de la Russie, et que cette puissance en tirerait prétexte pour s'ingérer continuellement dans les affaires intérieures de la Porte, comme elle le faisait déjà à propos des principautés. L'influence maritime anglaise ne pourrait s'établir que sur une Grèce libre, et non sur une Grèce mi-souveraine, qui s'inféoderait à la politique de Saint-Petersbourg et ne commercerait qu'avec les ports de la mer Noire». Βλ. καὶ Π. Καρολίδου, *op. cit.*, σ. 8 ἐπ.

1. Πρόκες—Ὅστέν, *op. cit.*, Β', σ. 423 : «Τὸ ἀγγλικὸν [ἀνακτοβούλιον] ἐπέδωξε τὴν ἰδέαν τοῦ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῆς Ρωσσίας μέρος τῆς ἐπιτυχίας τῆς διὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος».

2. Βλ. P. Renouvin, *op. cit.*, σ. 106.

3. Ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1828 ἡ Ρωστικὴ Κυβέρνησις (μετὰ τὴν ἀποστολὴν Βούλγαρη εἰς Πετρούπολιν) εἶχε προσανατολισθῇ πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς πλήρους ἀνεξαρτησίας, Βλ. Π. Καρολίδου, *op. cit.*, σ. 19 σημ. 1 : «Ἐπίσημον πρότασιν περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐποιήσατο πρῶτον τὸ Ρωσσικὸν ἀνακτοβούλιον διὰ τῆς ἀπὸ Ὁδησσοῦ πεμφθείσης καὶ ἀπὸ 16/28 Αὐγούστου 1828 χρονολογουμένης διακοινώσεως τοῦ Νεσελρῶδε πρὸς τὸν πρίγκιπα Λίβεν». Δεσποτοπούλου, *op. cit.*, σ. 186. Ὁμοίως Πρόκες—Ὅστέν, *op. cit.*, Β', σ. 417, 427 καὶ R. S. Kenner, *Russia's New Policy in the Near East after the Peace of Adrianople*, «Cambridge Historical Journal», 1937, σ. 280–290.

4. Περιέργως ἡ Ὑψηλὴ Πύλῃ ἀπέδιδε μεγαλύτεραν σημασίαν εἰς τὸ ζήτημα τῆς ὁροθεσίας παρὰ εἰς τὸ θέμα τῆς ὑποτελείας ἢ ἀνεξαρτησίας. Βλ. G. Isambert, *op. cit.*, σ. 391–392, καὶ Viel-Castel, *Histoire de la Restauration*, Paris 1860–1878, XX, σ. 197. Ὁ περιορισμὸς τῶν συνόρων τοῦ ὑπὸ Ἰδρυσιν κράτους ὀφείλεται πρὸ παντὸς εἰς τὴν ἐμμονὴν τῆς Ἀγγλίας, A. Debidour, *op. cit.*, σ. 267.

5. Ἀλ. Σούτσου, *op. cit.*, σ. 132.

Βαρύ τὸ τίμημα τῆς ἀνεξαρτησίας ! Ἑλληνικώταται περιοχαὶ ἐθυσιάζοντο ὑπὲρ τοῦ ἀτιμήτου ἀγαθοῦ τῆς ἐθνικῆς αὐτοτελείας. Ἄλλ' ἡ θυσία ἐπεβάλλετο¹ : κράτος κυρίαρχον, ὅσονδῆποτε περιορισμένα καὶ ἂν εἶναι τὰ σύνορά του, θὰ ἐπιτύχη, ἐὰν χειρισθῇ εὐφυῶς τὰς ἐξωτερικὰς του ὑποθέσεις, τὴν ἐθνικὴν του ὁλοκλήρωσιν. Ὑποτελὴς πολιτεία—ἔστω καὶ ἂν καλύπτῃ μεγίστην ἐδαφικὴν ἐπιφάνειαν—νοσεῖ ἀθεράπευτα : τὰ πάντα ἐξαρτῶνται δι' αὐτὴν ἐκ τῶν διαθέσεων τοῦ ἐπικυριάρχου καὶ τῶν ἐπ' αὐτῆς—οὐδέποτε ἀφιλοκερδῶν—ξένων ἐπιρροῶν.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάλυσις ἄγει εἰς τὰς ἐξῆς διαπιστώσεις :

α) Ἡ μαχητικότης, ὁ ἡρωϊσμός, ἡ αὐτοθυσία τῶν πρωτεργατῶν τοῦ Εἰκοσιένα—πού ἔχουν πλήρη συνείδησιν ὅτι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς θὰ ἐπιτύχη τὸ ποθοῦμενον ὅχι τῇ βοήθειᾳ τῶν ξένων ἀλλὰ δι' ιδίων δυνάμεων²—θέτουν ἐπὶ τάπητος, ἐπὶ διεθνoῦς πεδίου, τὸ Ἑλληνικὸν Ζήτημα.

Κατὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον—πού δὲν ἀποστέργει τὴν αὐτοδικίαν³—ἡ βούλησις περὶ αὐτοδιαθέσεως δέον νὰ ἐκδηλοῦται ἐμπράκτως· ἐνδεχομένως μὲ τὰ ὅπλα ἀνὰ χεῖρας⁴. Καὶ τὰ ὅπλα τὰ ἔφερεν ὁ ἄπλοῦς Ἕλλην

1. Βλ. τὴν ἀπὸ 18-2-1830 ἐπιστολὴν τοῦ Ἑυνάρδου πρὸς τὸν Καποδίστριον (Σπ. Θεοτόκη, *op. cit.*, σ. 276) «*Militairement cette limite n'est pas bonne ; il en résultera des inconvénients ; mais pouvait-on acheter à meilleur marché l'indépendance ? Cet heureux mot, ce mot si honorable pour les Grecs fait tout trouver beau...*». Ὁ Ἑυνάρδος ἐπανερχεται ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ εἰς τὴν ἀπὸ 5-6-1830 ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Κυβερνήτην (Σπ. Θεοτόκη, *op. cit.*, σ. 316) τονίζων τὴν μεγίστην σημασίαν τῆς ἀποκτηθείσας ἀνεξαρτησίας : «*La Porte ayant accepté le traité comment aujourd'hui changer les limites, cela devient impossible ; il n'y a que l'avenir qui puisse faire les choses, ou bien, il faudrait traiter à l'amiable avec les Turcs et leur acheter l'Acarnanie, Candie, Samos et toutes les îles qui ne voudront plus se soumettre à leur domination. Essayer la chose aujourd'hui est impossible ; il faut donc se soumettre pour le moment en songeant au bien immense de l'indépendance*».

2. Βλ. Φάνη Μιχαλοπούλου, Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρία ἐτοιμάζει τὸ 21, Ἑφημερίς «Ἐλευθερία», 24-3-1957. Χαρακτηριστικὴ εἶναι συναφῶς ἡ Προκήρυξις τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη τῆς 8-10-1820 ἀπὸ τὸ Ἴσμαῖλι.

3. Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ διεθνὲς δίκαιον—ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν δίκαιον ποῦ ἀποκλείει τὴν αὐτοδικίαν—ἀναγνωρίζει, εἰς τινὰς περιπτώσεις, δικαιώματα εἰς τὸν ἀσκοῦντα βίαν. Οὕτω, ἀναγνωρίζει δικαιώματα εἰς τοὺς ὡς ἐμπόλεμους ἀναγνωριζομένους ἐπαναστάτας· ἀναγνωρίζει πρὸς τοὺς εἰς τὸ ἐμπόλεμον κράτος τὸ δικαίωμα νὰ κατὰσχη καὶ ἐνδεχομένως νὰ δημεύσῃ τὴν κατὰ θάλασσαν ἐχθρὰν ἢ καὶ οὐδετέραν ἰδιωτικὴν ἰδιοκτησίαν.

4. Αἱ Ὁδηγαὶ τῆς Ἐπιδάουρου (Ἄλ. Σούτσου, *op. cit.*, σ. 8) ὠρίζον : «*Νὰ ἐπιμείνῃ (ἡ Ἐπιτροπὴ), ὥστε ἡ Πελοπόννησος, ἡ Ἀνατολικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς, αἱ ναυτικαὶ καὶ αἱ τοῦ Αἰγαίου πελάγους νῆσοι καὶ ἡ Κρήτη νὰ λάβουν ἐξίσου διὰ τῆς εἰρήνης ἀπαράλλακτα τὰ ἴδια δικαιώματα [...] νὰ ἀπαιτήσῃ πρὸς τοὺς τοῦτοις καὶ δι' ὅσα ἄλλα μέρη ἐπίασαν ὅπλα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ*». Βλ. χαρακτηριστικῶς, Ι. Κακριδῆ, *op. cit.*, σ. 3 : «*... τὴν ἐποχὴν ἔκεινεν τὸ ὄνομα Ἑλλήνες χαρακτηκτικρίζει τὸν ἐπικυριαστικὸν λαὸν αὐτὸν μόνον*».

μαχητής¹: ὁ ἀγρότης, ὁ ναυτικός, ὁ πραγματευτής, ὁ βιοτέχνης.

β) Ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Δυνάμεων, ὅστις μετὰ ἓνα καὶ πλέον αἰῶνα θὰ φέρῃ τὸν ὄλεθρον εἰς τὴν καθημαγμένην αὐτὴν γῆν², ἀποβαίνει τότε σωτήριος διὰ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος.

γ) Ἀλλὰ τὴν αἰσίαν δι' ἡμᾶς ἔκβασιν τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν Δυνάμεων ὑποβοηθεῖ λίαν προσφυῶς ὁ Καποδίστριας. Ἦρε τὸ σταυρὸν τοῦ μαρτυρίου³,

1. Βλ. Αἰνίου Πολίτη, Νεοελληνικὸν ἦθος. Ἡ μορφή τοῦ ἀγωνιστῆ, Λόγος πανηγυρικός τῆς 25ης Μαρτίου 1956, Πανεπ. Θεσσαλονίκης, 1957.

2. Βλ. μαρτυρίαν τοῦ Οὐίλλιαμ Χάρντν Μάκ Νήλλ, πρώην στρατιωτικοῦ ἀκολουθοῦ τῆς πρεσβείας τῶν Η.Π.Α. εἰς Ἀθήνας: «Οὕτω, ἡ ἐσωτερικὴ ἑλληνικὴ διένεξις εἰσῆλθεν εἰς τὸ πλαίσιον τῆς εὐρυτέρας διεθνoῦς ἀντιζηλίας μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Ἀγγλίας [...] Ἐάν δὲν ἀπεφάσιζον νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον εἰς τοὺς Ρώσους, οἱ Ἀγγλοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διατηρήσουν «φιλικήν» κυβέρνησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα [...] Οὕτω, ἡ ἐσωτερικὴ ἑλληνικὴ κατὰστασις, κατὰ τὸ 1945, κατέληξε ν' ἀναμιχθῇ ἀδιαχωρίστως μὲ τὸν παγκόσμιον ἀγῶνα τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καί, ταυτοχρόνως, οἱ Ἀγγλοὶ ἐνεπλάκησαν ἀδιστάκτως εἰς τὴν ἑλληνικὴν πολιτικὴν πάλιν [...] Ἡ ἐξέλιξις αὕτη κατέστησε τὴν Ἑλλάδα ἓνα κράτος-ἐξάρτημα [...] καὶ περιώρισεν εἰς τὴν πραγματικότητα (θὰ ἤμποροῦσε νὰ εἰπῇ κανεὶς ὅτι σχεδὸν κατέλυσε) τὴν κυριαρχίαν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως» (Ἐφημερίς «Ἐλευθερία», 18-7-1947). Ἡ ἐμπλοκὴ αὕτη τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν διμάχην τῶν Δυνάμεων ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τῶν αἱματηρῶν γεγόνων τῶν ἐτῶν 1947-1949.

3. Εἰς τὴν ἀπὸ 25-12-1829/6-1-1830 ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν Ἐϋνάρδον ὁ Κυβερνήτης προέβλεψε τὸ τραγικὸν τέλος του: «il n'est pas impossible qu'à la longue on ne pousse ces misérables à quelque acte criminel» καὶ προσθέτει: «On veut (ὠρισμέναι Κυβερνήσεις) atteindre un but, et l'on n'est pas scrupuleux dans le choix des moyens. Or ce but serait l'accomplissement des vœux les moins favorables aux espérances de la Grèce. Elle aspire au rang des nations libres et indépendantes, et l'on veut soutenir qu'elle n'est pas même en état de devenir une paisible colonie», Bétant, Correspondance, 3-4, σ. 434 ἐπ. Ὁ Καποδίστριας ἐσυκοφαντήθη καὶ διεσύρθη ἀπὸ πλῆθος συμπατριωτῶν τοῦ τῶν ὁποίων ἐβλάβησαν τὰ ὕλικά ἢ ἡθικά συμφέροντα συνεπεῖα τῆς ὀρθῆς πολιτικῆς τοῦ Κυβερνήτου. Αἱ συκοφαντίαι ἐφθασαν μέχρι τοῦ υπεργήρου καὶ καταπεποιημένου Κοραῆ. Ὁ πατριάρχης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὅστις ἰδιαιτέρως ἐτίμα ἄλλοτε τὸν Καποδίστριαν ἀποκαλέσας αὐτὸν «νέον Τιμολέοντα», παρεσύρθη ἀπὸ τὸ περιεχόμενον πλήθους κακοβούλων ἐπιστολῶν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὁποίων «δὲν ἐξαρκεῖ ἡ ἡμέρα ὅλη», ὥς ἐσημείωσεν ὁ ἴδιος. Εἶναι γνωστὸν ὅτι κατόπιν τούτου ὁ Κοραῆς ἐξέδωκε μὲ τὸ ψευδώνυμον Γ. Πανταζίδης δύο διαλόγους, κατὰ τὰ ἔτη 1830 καὶ 1831, ὑπὸ τὸν τίτλον «Τί συμφέρει εἰς τὴν ἐλευθερωμένην ἀπὸ τοὺς Τούρκους Ἑλλάδα νὰ πράξῃ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, διὰ νὰ μὴ δουλωθῇ εἰς χριστιανούς τουρκίζοντας». Εἰς τοὺς διαλόγους τούτους, ὀλιγώτερον εἰς τὸν πρῶτον καὶ περισσότερον εἰς τὸν δεύτερον, καταφέρεται κατὰ τοῦ Καποδίστρια. Εἰς ἀπάντησιν τῶν Διαλόγων, ἔγραψε πρὸς τὸν Κοραῆν ἐπιστολὴν ὁ Ν. Π. Π[αγκαλάκης], περὶ τοῦ ὁποίου γράφει ὁ Ἀνδρέας Μάμουκας εἰς τὸν Α' τόμον «τῶν μετὰ θάνατον εὐρεθέντων, συγγραμμάτων τοῦ Α. Κοραῆ (1881, σ. ρλδ' καὶ ρμ')». Πληροφορούμεθα ἐκεῖθεν ὅτι ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ν. Παγκαλάκη ἐπροξένησεν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Α. Κοραῆν καὶ τὸν «εἶχε βυθίσει εἰς σκέψεις ὀδυ-

πειρώμενος νὰ ματαιώσῃ τὰς ἀνθελληνικάς ¹ καὶ πάντως ἀντικαποδιστριακάς βρετανικάς ἐνεργείας ². Προσεπάθησε νὰ ἐξουδετερώσῃ, διὰ διαβημάτων προσωπικῶν του φίλων — τοῦ Ἑυνάρδου, τοῦ Μαιζῶνος ³—, τὴν ἐχθρότητα τῆς κυβερνήσεως Polignac καὶ τὴν ρυμουλκουμένην πολλὰκις ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τοῦ Λονδίνου πολιτικὴν τῶν Παρισίων ⁴. Ἀντεμετώ-

νηράς· βλ. Κ. Ἀμάντου, Κοραῆς καὶ Καποδίστριας, «Ἑλληνικά» (8), 1935, σ. 289 ἐπ.

1. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β', σ. 412—413 : Ὁ Ροβέρτος Γόρδων ἦτο ὁ μόνος ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων, ὅστις εἶχε τὸ θάρρος νὰ ὑπερασπίζεται ἀπροκαλύπτως τὴν Πύλην.

2. Ἡ ἐχθρότης τῆς ἐπισήμου Ἀγγλίας πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Καποδίστρια ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς παρακολούθησαντας ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν διπλωματικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς ὑποθέσεως· βλ. Eugène Dalleggio, Les Philhellènes et la guerre de l'Indépendance. 138 lettres inédites de J. Orlando et A. Pouriotis, Institut Français d'Athènes, 1949, σ. 80. Βλ. ὡσαύτως συνομιλίαν Ἑυνάρδου—Λόρδου Στούαρτ τῆς 18-11-1829 ἐν Σπ. Θεοτόκη, Ἀλληλογραφία... σ. 237. Ὁ Ἑυνάρδος εἶπε, μεταξύ ἄλλων, εἰς τὸν ἐν Παρισίοις ἄγγλον πρέσβυν καὶ τὰ ἐξῆς: «Vous ne pouvez faire un choix plus utile pour la Grèce que de la laisser gouverner (sic) quelque temps par Capodistrias mais vous avez des préventions contre lui en Angleterre et vous avez tort, car je ne saurais assez le redire, c'est un homme qui n'est et qui ne sera jamais que Grec (ὑπογραμμίζει ὁ Ἑυνάρδος ὅστις ἀποκρούει τὴν συκοφαντίαν περὶ τοῦ Κ. ὡς ὄργανου τῶν Ρώσων). Ἄλλως τε ὁ Ἀγγλος πρέσβυς ὁμολογεῖ (op. cit., σ. 239) τὴν ἀνθελληνικὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Λονδίνου καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς λόγους ταύτης : «...en Angleterre, les ministres sont obligés de suivre l'opinion publique. La Cité a un grand pouvoir, elle était antigrecque parce que notre commerce a beaucoup souffert de la piraterie et des entraves de nos communications avec le Levant. C'est la raison principale qui a obligé le ministère à être si peu favorable à la cause grecque». Βλ. ἐπίσης, αὐτόθι, σ. 243, Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., σ. 402—403. Ἡ ἀνθελληνικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας—ἀλλὰ καὶ τοῦ Γάλλου πρωθυπουργοῦ Polignac—ὑπογραμμίζεται εἰς ἀπόρρητον ἐπιστολὴν (ἀπὸ 6-3-1830) τοῦ Ἑυνάρδου πρὸς τὸν Καποδίστριαν (Σπ. Θεοτόκη, op. cit. σ. 290 ἐπ.): «Maintenant que je vous écris par une occasion très sûre, je ne saurais assez vous dire toutes les difficultés que j'ai éprouvées ici, pas la mauvaise volonté de M. de Polignac réunie à celle du duc de Wellington; il paraît bien certain qu'on voulait l'anarchie en Grèce. On espérait par ce moyen vous dégoûter et vous forcer à partir, on voulait de plus que l'insurrection prouvât que les Grecs étaient indignes de la liberté, qu'ils ne méritaient que d'avoir la vie sauve, un territoire restreint et une espèce d'hospodariat».

3. Πρόκες—Ὅστεν, op. cit., Β', σ. 358—9 : «Ἐγνώριζε δὲ καὶ τὴν ἰσχύιν καὶ τὴν ἀστάθειαν τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, καὶ δὲν ἀπέκαμε προπαρασκευάζων αὐτὴν διὰ τῶν φίλων του καὶ κρατῶν οὕτω τὰς κυβερνήσεις εἰς ἀπραξίαν[...] καὶ οὕτω μετέτρεψε τὴν διαγωγὴν τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως ἐπὶ τὸ εὐνοϊκώτερον». Βλ. καὶ σ. 409 (αὐτόθι).

4. Πρόκες—Ὅστεν, Β', σ. 405—6 : «Ταχέως δ' ἐνόησεν [ὁ Κυβερνήτης] ὅτι αἱ νίκαι τοῦ κόμητος Δίβιτς ἤνωσαν στενότερον τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν πρὸς τὴν ἀγγλι-

πισε, τέλος, ἐπιτυχῶς τὴν εὐμενῇ μὲν ἀλλὰ μὴ στερουμένην ἰδιοτελείας πολιτικὴν τοῦ Τσάρου.

Πάντα ταῦτα συνετελέσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιμελῶς σχεδιασθέντος προγράμματος. Ὁ Κερκυραῖος εὐπατρίδης — τὸ καύχημα τῆς Ἑλλάδος¹ — μὲ τὸ ὑψηλὸν μέτωπον, τὰ εὐγενῆ χαρακτηριστικὰ καὶ «τοὺς αἰείποτε διαυγεῖς ὀφθαλμοὺς»² γνωρίζει ἄριστα — λόγῳ τῆς μακρᾶς καὶ ἐξόχως ἀποδοτικῆς θητείας του εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν³ — τὴν τεχνικὴν τῶν διεθνῶν σχέσεων⁴.

κὴν, καὶ ὅτι ὁ βαρῶνος Ρουάν, ἀκολουθῶν τὴν ἔνωσιν ταύτην, ἐπλησίασε πρὸς τὸν Δῶκιν[...]
οὐδεμίαν ἤλιπεν εὐνοϊκὴν συνέργειαν τῆς ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς κυβερνήσεως».

1. Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος, διατυπώμενος ἀπὸ τὸν πλέον πρόσφατον ἱστορικὸν τοῦ Κυβερνήτου (Ἀλ. Δεσποτοπούλου, *op. cit.*, σ. 4), δὲν εἶναι σχῆμα λόγου. Αὐτὸς οὗτος ὁ πολέμιος τοῦ Καποδίστρια Μέντερνιχ τὸν κατατάσσει μεταξὺ τῶν κορυφαίων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης, τοῦ Richelieu, τοῦ Mazarin, τοῦ Talleyrand, τοῦ Canning. Βλ. Albert Sorel, *Essais d'Histoire et de Critique*, 1894², σ. 7. Βλ. ὡσαύτως κρίσεις συγχρόνων τοῦ Καποδίστρια περὶ τῆς προσωπικότητος αὐτοῦ ἐν Lysimaque Oeconomos, *Essai sur la vie du Comte Capodistrias, depuis son départ de Russie en août 1822 jusqu'à son arrivée en Grèce en janvier 1828*, Toulouse-Paris, 1926. Εἰς ἔκθεσιν τῆς μυστικῆς αὐστριακῆς ἀστυνομίας πρὸς τὸν Διοικητὴν τῆς Βενετίας περὶ τοῦ παρεπιδημοῦντος εἰς τὴν πόλιν ταύτην, τὸν χειμῶνα τοῦ 1818-1819, Ἰωάννου Καποδίστρια ἀναγράφονται τὰ ἀκόλουθα: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες προσεπάθησαν νὰ μαντεύσουν ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν, τὸν ὁποῖον θεωροῦν ὡς εἰδωλὸν των, ποία θὰ ἦτο εἰς τὸ μέλλον ἡ τύχη τῆς πατρίδος των». Ἐνδεικτικὸν τοῦ κύρους τοῦ μεγάλου διπλωμάτου εἶναι ὅτι ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης καὶ ὁ σπετσιώτης μεγαλοεφοπλιστῆς Μέξης ἐξήρτησαν τὴν εἰσδὸν των εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν ἐκ τῆς ἀναδείξεως ὡς ἀρχηγοῦ αὐτῆς τοῦ Καποδίστρια. Ὑπάρχει ὅμως—ὡς ἐσημειώθη ἄνωτέρω—καὶ ἡ ἄλλη πλευρὰ τοῦ νομίσματος. Ἕλληνες κατεσυκοφάντησαν τὸν Κυβερνήτην εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Κораῆς. Ἄλλοτε θαυμαστής του, κατήλθε μέχρι τοῦ σημείου νὰ συντάξῃ ἄνωγμα ἐναντίον του λιβελλογραφήματα (ἄνωτέρω σ. 34, σημ. 3). Σημειωτέον ὅτι εἰς τὰ ἀπόρρητα ἐγγραφα τῆς ἐν Ἰταλίᾳ αὐστριακῆς ἀστυνομίας (1814-1848) ὁ Καποδίστριας χαρακτηρίζεται ὡς «ἀγύρτης μᾶλλον ἢ διπλωμάτης» βλ. Ν. Δραγούμη Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις, 1874, σ. 111.

2. Ν. Δραγούμη, *op. cit.*, σ. 87-88.

3. Περὶ τῆς δράσεως τοῦ Ἰ. Καποδίστρια πρὸ τῆς ἐκλογῆς του ὡς Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος, βλ. τὴν ἄνωτέρω μνημονευομένην πραγματείαν τοῦ L. Oeconomos. Ἐπίσης: Σ. Θ. Λάσκαρι, *Capodistrias avant la Révolution grecque, sa carrière politique jusqu'en 1822*, Lausanne 1918, καὶ Μ. Λάσκαρι, *Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια*, Ἀθῆναι 1940.

4. Βλ. Ἀπόλογα γιὰ τὸν Καποδίστρια, ἐν Γ. Τερτσέτη, "Ἀπαντα Γ", 1953, σ. 214 ἐπ. Ὁμιλεῖ ὁ Κυβερνήτης πρὸς τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην, τὸ 1828, εἰς τὴν Αἴγινα: «...Μέτρο μας καὶ ἄστρο, εἰς δεινὰ Ἑλληνικὰ θεράπεια ἑλληνικὴ [...] Ἐνα μόνον φοβοῦμαι πολὺ καὶ μὲ δέρνει ὑποψία, τρέμω τὴν ἀπειρία σας. Ἄν ἡ νέα κυβέρνησις τύχῃ νὰ συγκρουσθεῖ μὲ συμφέροντα ξένων δυνάμεων—ἐπειδὴ κάθε τόπος ἔχει χωριστὰ τὸ μυστήριον τῆς ζωῆς του, τὸ νόμον τῆς εὐτυχίας του,—ἂν πλανηθεῖ ὁ ἑλληνισμός σας καὶ σηκωθεῖ σκοτάδι μεταξὺ μας, ὥστε ἐσεῖς νὰ μὴ διαβάζετε εἰς τὴν καρδίαν μου, θολωθοῦν καὶ μὲ οἱ ὀφθαλμοί, ποῖος ἤξευρε; [...] ποῦ θὰ πάμε, τί θὰ γενοῦμε; ἐτινάξετε τὸ

Γνωρίζει ὅσον ὀλίγοι τὴν νοοτροπίαν, τὰς προθέσεις, τὰς βλέψεις τῶν ξένων συνομιλητῶν του. Ὅμιλεῖ εἰς αὐτοὺς μεθ' ὑπερηφάνου παρρησίας¹ ἀλλὰ δὲν ὑποτιμᾷ τὴν νοημοσύνην των. Ὁξυδερκής, πραγματιστής, μὴ παρασυρόμενος εἰς ἡχηροὺς ἀλλὰ στεῖρους καὶ παραπλανητικούς διὰ τὸν λαόν του βερμπαλισμούς², διαγιγνώσκει μετὰ μαθηματικῆς ἀκριβείας τὰς ἐπιπτώσεις τοῦ διεθνοῦς παράγοντος ἐπὶ τῶν ἐλληνικῶν πραγμάτων³. ἐξάγει τὰ συμπεράσματα του καὶ ἐνεργεῖ ἔχων ὡς γνῶμονα τὸ συμφέρον τοῦ Ἑθνους καὶ μόνον⁴. Συμβάλλει οὕτω ἐμμέσως εἰς τὴν σύναψιν τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830: «*ἡ Ἑλλὰς θέλει σχηματίσει ἐν Κράτος ἀνεξάρτητον, καὶ θέλει χαίρει ὅλα τὰ δίκαια πολιτικά, διοικητικά καὶ ἐμπορικά τὰ προσπεφυκῶτα εἰς ἐν-*

καβούκι τῶν ἀλλοφύλων, ἀλλ' οἱ πλεκτάνες τῆς διπλωματίας ἔχουν κλωστὲς πλανήτριες, φαρμακερές, κλωστὲς θανάτου, ἄφαντες, καὶ ἐσεῖς δὲν τὲς ἐννοεῖτε [...]. Ἡ νίκη θὰ εἶναι δική μας, ἂν βασιλεύει τὴν καρδίαν μας, θεὸς ζηλότυπος, μόνο τὸ αἶσθημα τὸ Ἑλληνικόν· ὁ φιλήκοος τῶν ξένων εἶναι προδότης».

1. Τηρεῖ πλήρη ἀνεξαρτησίαν ἔναντι τῶν τριῶν Δυνάμεων· Δεσποτοπούλου, *op. cit.*, σ. 190–191. Αἰτήσις τοῦ ναύαρχου de Rigny πρὸς ἄρσιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ, κατ' ἐπανάληψιν γενομένη, ἀπορρίπτεται ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, Πρόκες–Ὁστέν, Β', σ. 406.

2. Βλ. στιχομυθίαν I. Καποδίστρια–N. Δραγούμη :

— Δραγούμης : ... Δὲν εἴμεθα λοιπὸν ἀνεξάρτητοι καὶ δὲν ἔχομεν Κυβερνήτην ;

— Καποδίστριας : «ὦ! Κύριε! ὑπέλαβε καγχάσας· τὸ πρόσωπόν σου λέγει ὅτι ἀνωτέρα τῶν διπλωματικῶν σου γνώσεων εἶναι ἡ φιλοπατρία σου. Οὔτε ἀνεξάρτητοι εἴμεθα, οὔτ' ἐγὼ ἀπέκτησα μεγάλον πρᾶγμα... ὀνομασθεὶς Κυβερνήτης τῶν Ἑλλήνων... Καὶ ὅτι μὲν δὲν εἴμεθα ἀνεξάρτητοι ἔλεγε τὴν ἀλήθειαν, διότι τὰ πρωτόκολλα ἀντὶ δούλων καθίσταν ἡμᾶς ὑποτελεῖς» N. Δραγούμη, *op. cit.*, σ. 90–91. Γνωρίζει ἐπίσης καλῶς ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἔννοια τῶν «ὑποσυμμάχων»· βλ. M. Λάσκαρι, Αὐτοβιογραφία Ἰωάννου Καποδίστρια, 1940, σ. 77.

3. Ἀντίπαλός του, ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης, ἀναγνωρίζει, ἐν τούτοις, τὴν ἀσύγκριτον ἀξίαν του εἰς τὸν τομέα τῶν διεθνῶν σχέσεων : «Δὲν εἶναι καλὸς ὁ Καποδίστριας καὶ τοῦ ἀντενεργᾶτε· ὅμως εἶναι μάστορής σας· στὸ σχολεῖον ὅπου διαβάσετε ἐσεῖς ἀκόμη, ἐκεῖνος τὸ ξεσκόλησε», Μακρυγιάννης, Ἀπομνημονεύματα, 1947², Α', σ. 157. Βλ. καὶ τομ. Β', σ. 144. Ὁμοίως ἐγκωμιαστικὸν τοῦ Κυβερνήτου ἄρθρον ἐν τῇ ἐκδιδομένῃ ἐν Παρίσις Ἐφημερίδι «*Constitutionnel*» τῆς 28-12-1829.

4. Βλ. N. Δραγούμη, *op. cit.*, σ. 158 ἐπ. : «Ἐμῖσιν δὲ αὐτὸν [οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ ναύαρχοι Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας] οὐχὶ νομίζοντες ρωσσόφρονα ἀλλὰ κυρίως ὡς ἐπιδιώκοντα τὴν ἐντελὴ ἀνεξαρτησίαν τῆς χώρας». Ἡ περίπτωσις τοῦ συκοφαντημένου καὶ κατατρεγμένου Κυβερνήτου ἐπαναφέρει εἰς τὴν μνήμην τὸν στίχον τοῦ Καβάφη :

Αὐτὴ ἡ ὀρθότης, πιθανόν, εἶν' ἡ αἰτία τῆς μομφῆς.

Ὁ Σ. Τρικουπῆς, *op. cit.*, Δ', σ. 276–277, φίλος ἐν τούτοις τῶν Ἀγγλων καὶ ἀντιπολιτευόμενος τὸν Καποδίστριαν, γράφει : «... οὐδενὸς Ἑλλήνος καρδία ἦτο ἐλληνικωτέρα· ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος μετῄλθε τὴν ρωσικὴν ἐπιτροπὴν του, καὶ ἔχι ὑπὲρ τῆς Ρωσσίας τὴν ἐλληνικὴν ἀρχὴν του· ἀρχηγὸς ἔθνους, καὶ ἀρχηγὸς ἔχι διὰ τῆς ρωσικῆς ἢ ἄλλης ξένης ἐπιτροπῆς οὐδὲ δι' ἐσωτερικῆς ραδιοιουργίας, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐθορμήτου θελήσεως τοῦ ἔθνους, οὐδένα λόγον εἶχε ν' ἀσπασθῇ ξένης ἐπικρατείας συμφέροντα εἰς βλάβην τῆς πατρίδος του».

τελῇ ἀνεξαρτησίαν»¹, κείμενον ποῦ ἀποτελεῖ τὴν διπλωματικὴν ἀποκρυστάλλωσιν τῆς Διακηρύξεως τῆς Ἐπιδάουρου.

Τῆς Νέας Ἐπιδάουρου² ... Συγκινητικὴ εἶναι ἡ μαῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ γεωγραφικοῦ χώρου. Κατὰ τὴν τοπικὴν παράδοσιν, αἱ συνεδριάσεις τῆς Α' Ἐθνοσυνελεύσεως³, ποῦ ἀπέληξαν εἰς τὴν ρωμαλέαν ἐκείνην Διακήρυξιν, ἐγένοντο εἰς τὸ ὕπαιθρον. Οἱ βουλευταί, οἱ «παραστάται», ποῦ ἔφερον τὰ πλέον ἐνδοξα ὀνόματα τοῦ Ἀγῶνος, συνηγμένοι εἰς τὴν ἀμφιθεατρικὴν κόγχην ἐνὸς βραχῶδους λόφου⁴, ἐκάθηντο ἐπάνω σὲ ψάθες, σταυροπόδι. Καὶ τὰ πάντα διεξήγοντο μὲ αἰσχύλειον ἀπλότητα κατὰ τὸ πανάρχαιον ἔθιμον...

Εἰς τὸν αὐτὸν γεωγραφικὸν χώρον, ὀλίγα στάδια βορείως τοῦ Ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, ἤκμαζε κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, ἡ [παλαιὰ] Ἐπίδauρος. Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Σαρωνικοῦ, ἡ ἀπύτομος Χερσόνησος τῶν Μεθάνων μαρτυρεῖ διὰ τὸ ἡφαιστιογενὲς τῆς περιοχῆς. Πρὸ αἰώνων ἐσημειώθησαν καθιζήσεις καί, σήμερον, ἡ Παλαιὰ Ἐπίδauρος κεῖται—ἀνατολικῶς βραχῶδους ἀκρωτηρίου ποῦ φέρει τὰ ἐρείπια τῆς ἀκροπόλεως—εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης.

Κατὰ τὰς πρωῒνὰς ὥρας, ὅταν εἶναι νηνεμία, τὸ βαθυκύανον θαλάσσιον παραπέτασμα μὲ τὰς λευκὰς καθέτους ραβδώσεις διαλύεται· ὁ βυθὸς, πέρα ἀπὸ τὰ «σιντεφένια θάμπη»⁵, ἀποκαλύπτεται καὶ

λάμπουνε ξάφρον πορφυρὰ τῆς μνήμης τὰ κοράλια⁶...

1. Ἀ. Σούτσου, op. cit., σ. 130-132. Βλ. προοίμιον τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3-2-1830 ἐν Α. F. von Prokesch-Osten, Geschichte des Abfalls der Griechen vom türkischen Reiche im Jahre 1821 und der Gründung des hellenischen Königreiches, aus diplomatischem Standpunkte, Wien, 1867, τόμος Ε', ὅστις περιλαμβάνει κείμενα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος.

2. Ἡ Νέα Ἐπίδauρος ἐλέγετο ἄλλοτε Πιάδα. Εἰς χάρτην τῆς Πελοποννήσου τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, τοῦ βέλγου Νικολάου Visscher, ἡ κωμόπολις σημειοῦται ὡς Pijada.

3. Περὶ τοῦ ἔργου τῆς Α' Ἐθνοσυνελεύσεως, βλ. Μάμουκα, op. cit., Β', σ. 14 ἐπ. Ὡσαύτως: Ἀ. Κοραΐ, Σημειώσεις εἰς τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ἐκδ. Θ. Βολίδου, 1949, καὶ Ν. Ν. Σαριπόλου, Ἡ πρώτη ἐθνοσυνέλευσις καὶ τὸ πολίτευμα τῆς Ἐπιδάουρου, 1907.

4. Κατ' ἄλλην εἰδήσιν, ἐντὸς πορτοκαλέωνος· βλ. G. Isambert, op. cit., σ. 112: «L'assemblée tint ses séances en plein air, dans un bois d'orangers, suivant la coutume antique: les députés étaient assis sur des nattes de paille, les jambes croisées à l'orientale, avec une simplicité qui convenait bien à cette Constitution toute rudimentaire».

5. Ἀπὸ στίχον τοῦ Γρυπάρη («Σαφῶ»).

6. Στίχος τοῦ Σεφέρη ἀπὸ τὸν «Ἐρωτικὸ Λόγος». Συμπληρώνει τοὺς δύο προηγούμενους:

Τὰ μυστικὰ τῆς θάλασσης ξεχνιοῦνται στ' ἀκρογιάλια
ἡ σκοτεινάγρα τοῦ βυθοῦ ξεχνιέται στὸν ἀφρό...

Οἱ ἐξάισιοι οὗτοι στίχοι, ἐπιδεκτικοὶ πλείονων ἐρμηνειῶν, δύνανται νὰ συμβολίσουν καὶ τὰς χρονικὰς φάσεις τῆς ἀναπτυσσομένης εἰς τὸ κείμενον ἱστορικῆς περιόδου. Ἄλλοτε,

- Ἀναδύεται τότε, ὡς λέγεται¹, χαρὰ τῶν ὀφθαλμῶν, ἡ πόλις : αἱ πλῆθος τρωτοὶ ὁδοί, τὸ περίγραμμα τῶν οἰκιῶν, οἱ στυλοβάται τῶν ναῶν καί, εἰς τὸ κέντρον, —πολιτικὴ καρδίᾳ τοῦ ἄστεως— ἡ ἀγορά. Καὶ ἐξ αὐτῆς ἀναπέμπεται, χρυσοῖς καὶ ἀδαμαντίνους λόγοις, ἡ ἀρχέγονος ἑλληνικὴ φωνή : αὐτονόμους εἶναι καὶ αὐτοτελεῖς καὶ αὐτοδίκους καὶ αὐτῶν καὶ τῆς γῆς τῆς ἑαυτῶν κατὰ τὰ πάτρια²...

Εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν ρῆσιν ποὺ καθορίζει ἐπιγραμματικὰ τὴν νομικὴν θέσιν τῶν αὐτονόμων καὶ ἐλευθέρων ἑλληνικῶν πόλεων μέχρι τῶν μέσων τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος, ἰδιαίτατα δὲ τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς Ἐπιδάουρου³, ἀποκρίνεται ἀπὸ τὴν Νέαν Ἐπιδάουρον, ἄλλῃ φωνῇ ἐξ Ἰσοῦ ἀδάμαστος καὶ περιπαθῆς : «Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος [...] κηρύττει σήμερον διὰ τῶν νομίμων Παραστατῶν του, εἰς Ἑθνικὴν συνηγμένην Συνέλευσιν, ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ὑπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν»⁴.

Διὰ χρυσοῦ νήματος πραγματοῦται ἡ ἀνασύνδεσις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς παραδόσεως περὶ ἀνεξαρτησίας. Τὸ Ἔθνος μετὰ εἰκοσιτρεῖς αἰῶνας ἐπανευρίσκει τὸν ἑαυτόν του. Ἀνέρχεται τὸν ροῦν τῆς ἱστορίας : Ἑλληνές ἐσμεν. Πέρα ἀπὸ τὸ ἐξουθενωτικὸν κλίμα τῆς Τουρκοκρατίας, πέρα ἀπὸ τὸ ἀνεξάρτητον μὲν ἀλλ' ἀπολυταρχικὸν Βυζάντιον, πέρα ἀπὸ τὴν αὐταρχικὴν Ρωμαιοκρατίαν ποὺ ταπεινώνει τοὺς ὑπερηφάνους Ἑλλήνας καὶ ἀναδεικνύει

τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων ἦσαν λησμονημένα· τὸ παρελθὸν εἶχεν ἐξαφανισθῇ, ἦτο ἀνύπαρκτον διὰ τοὺς συγχρόνους· «τὰ μυστικά τῆς θάλασσης ξεχάστηκαν στ' ἀκρογιάλια, ἡ σκοτεινὰ τοῦ βυθοῦ ξεχάστηκε στὸν ἀφρό». Τὴν θαλασσίαν ἐπιφάνειαν ποὺ συμβολίζει τὸν ὁρατὸν κόσμον τῆς σήμερον χωρίζει ἀπὸ τὸν βυθὸν τὸ ἀδιαπέραστον παραπέτασμα τῆς «λησμονιάς» τῆς ἀγνοίας ἢ τῆς ἀδιαφορίας. Τὸ Εἰκοσιένα εἶναι ὁ σπινθήρ, ἡ ἀστραπὴ ποὺ διαλύει τὰ ἑρέβη, καί, τότε, «λάμπουνε ξάφνου πορφυρὰ τῆς μνήμης τὰ κοράλια». Τὰ «κοράλια», ἀνακτώντα τὴν πορφύραν τῶν ἀνταύγειαν ὑπὸ τὸ φῶς τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως, εἶναι ὁ ἠσυχαστὴς τῶν Ἀρχαίων, ὑπόδειγμα καὶ κανὼν ζωῆς διὰ τοὺς συγχρόνους.

1. Τὰ ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερόμενα περὶ Νέας καὶ Παλαιᾶς Ἐπιδάουρου συνδέονται μὲ προσωπικὰς ἀναμνήσεις τοῦ ὑπογράφοντος τὰς γραμμὰς ταύτας, ὁμιλήσαντος τὴν 2-1-1955, εἰς τὴν ἱστορικὴν πλατεῖαν τῆς Νέας Ἐπιδάουρου, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Συγκλήτου τῆς Παντείου Ἀνωτ. Σχ. Πολ. Ἐπιστημῶν, περὶ τοῦ ἔργου τῆς Α' Ἐθνοσυνελεύσεως.

2. Θεοκυδίδου, Ε, 18. 2.

3. Ὅτι ἡ Ἐπιδάουρος, ἡ μικρὰ αὕτη «πόλις-κράτος» τῆς ἀργολικῆς ἀκτῆς ἦτο ἀνεξάρτητος προκύπτει σαφῶς ἀπὸ τὰς πηγὰς. Κατὰ τοὺς προκλασσικούς μάλιστα χρόνους οἱ Ἐπιδάουριοι, ἤλεγχον τὴν Αἰγίνα : «Τοῦτον δ' ἐπὶ τὸν χρόνον καὶ πρὸ τοῦ Αἰγινῆται Ἐπιδάουριον ἦκουον τὰ τε ἄλλα καὶ δίκας διαβαίνοντες ἐς Ἐπιδάουρον ἐδίδοσαν τε καὶ ἐλάμβανον παρ' ἀλλήλων οἱ Αἰγινῆται· τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε νέας τε πηξάμενοι καὶ ἀγνωμοσύνη χρησάμενοι ἀπέστησαν ἀπὸ τῶν Ἐπιδάουριον. Ἄτε δὲ ἐόντες διάφοροι ἐδηλέοντο αὐτούς, ὥστε δὴ θαλασσοκράτορες ἐόντες...» Ἡρόδοτος, Ε', 83. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, οἱ Ἐπιδάουριοι ἐνεπλάκησαν εἰς πόλεμον μετὰ τῶν Ἀργείων, Θεοκυδίδου, Ε', 82. Πρβλ. καὶ Παυσανίου, II. 26. 1.

4. Α. Μάμουκα, op. cit., Β', σ. 15.

τοὺς Γραικὺλους¹, τὸ Ἔθνος προσέρχεται εἰς τὰς πρώτας πηγὰς τῆς πολιτικῆς του ἱστορίας : καὶ τὴν πόλιν ἐλευθέραν καὶ δημοκρατουμένην αὐτόνομον παρέδωκεν² . . .

Τὴν ἀνασύνδεσιν ταύτην δὲν τὴν ἀξιοῦν μόνον οἱ λόγιοι. Ἡ ἀνάγκη τῆς τελεσφόρου ἀξιοποιήσεως τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως εἶναι ἀπαίτησις σύμπαντος τοῦ Ἔθνους³· ἐξέρχεται ἀπὸ τὰ μύχια τῆς λαϊκῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς⁴.

Ὅμιλεῖ ὁ υἱὸς ἑνὸς βοσκοῦ τῆς Ρούμελης, ὁ στρατηγὸς Μακρυγιάννης : «*Εἶχα δυνὸ ἀγάλματα περίφημα, μὲν γυναικα κί' ἓνα βασιλόπουλο, ἀτόφια — φαίνονταν οἱ φλέβες· τόσην ἐντέλειαν εἶχαν. Ὅταν χάλασαν τὸν Πόρο, τᾶχαν πάρεϊ κάτι στρατιῶτες καὶ εἰς τ' Ἀργος θὰ τὰ πουλοῦσαν κάτι Εὐρωπαϊῶν· χίλια τάλαρα γύρευαν. [. . .] Πῆρα τοὺς στρατιῶτες, τοὺς μίλησα.*

1. Διαφωτιστικώτατα εἶναι ὅσα ἀναφέρει σχετικῶς ὁ Πολύβιος. Οἱ Ρωμαῖοι, λέγει, οὐδόλως γνῶνουν τοὺς ἀρίστους· ἀντιθέτως, ἐνίσχουν καὶ ἀνεβίβαζον εἰς τὴν ἐξουσίαν τοὺς δουλόφρονας : «*Ἡ δὲ σύγκλητος, δόξασα τὸν Καλλικράτην λέγειν τι τῶν αὐτῇ συμφερόντων, καὶ διδραχθεῖσα, διότι δεῖ τοὺς γε τοῖς αὐτῆς δόγμασι συνηγοροῦντας αὐξεῖν, τοὺς δὲ ἀντιλέγοντας ταπεινοῦν· οὕτω καὶ τότε πρῶτον ἐπεβάλλετο, τοὺς μὲν κατὰ τὸ βέλτιστον ἱσταμένους ἐν τοῖς ἰδίοις πολιτεύμασιν ἐλαττοῦν, τοὺς δὲ δικαίως προστρέχοντας αὐτῇ σωματοποιεῖν*», Πολύβιος, XXVI. III. 3-4. Βλ. καὶ L. Petit de Julleville, *Histoire de la Grèce sous la domination romaine*, 1875, ἰδίᾳ σ. 75-76. G. Colin, *L'hellénisme en Occident et les Romains : la culture latine en face de la culture hellénique* εἰς τὸ Συλλογικὸν Σύγγραμμα «*L'hellénisation du monde antique*», Παρίσιος 1914, σ. 364 : «*En 180 [. . .] Rome [. . .] soutient de son autorité et de son argent la faction la moins nombreuse et la plus méprisable, et elle fait élever à la présidence de la Ligue [Achéenne] un personnage indifférent à toute notion de dignité et de patriotisme, à la fois vénal et brutal, Callicrate*».

2. Dittenberger, *Sylloge Inscriptionum Graecarum*³, n° 409. 37.

3. Ὁ καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος εἰς τὸν πανηγυρικὸν τοῦ λόγον «*Ἡ ἱστορικὴ συνείδησις καὶ τὸ ἀγωνιστικὸ πνεῦμα τοῦ νέου Ἑλληνισμοῦ*», Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, 1957, παρέχει λίαν διαφωτιστικὰς πληροφορίες περὶ τῆς «*ἠθικῆς συμπαραστάσεως*» τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον Ἔθνος. Ἀναφέρει τοὺς «*ἐλληνολάτραις*» συγγραφεῖς τοῦ Βυζαντίου ἀπὸ τοῦ 1350 καὶ ἐντεῦθεν, ἐν συνεχείᾳ δὲ χαρακτηριστικὴν ῥῆσιν τοῦ κατὰ τὸν 15' αἰῶνα λογίου τῶν Πατριαρχίων Θεοδοσίου Ζυγομαλά : «*Δῶν Θεὸς ποτε ἄνεσιν καὶ ἐλευθερίαν, τὴν τε εἰς τὸν ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν*». Ὅσον ἀφορᾷ, τὴν περίοδον τῆς ἐθνεγερείας σημειώνει χαρακτηριστικῶς ὁ συγγραφεὺς (σ. 16) ὅτι «*ποτὲ ἴσως στὴν πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ ἱστορικὴ γνῶσις δὲν εἶχε ἀποκτήσει τόση πρακτικὴ χρησιμότητα καὶ δὲν εἶχε βρῆ τόση πρακτικὴ ἐφαρμογὴ στὴν καθημερινὴ ζωὴ*». Βλ. ἀνωτέρω σ. 13, σημ. 4.

4. Ὁ Α. Βακαλόπουλος, *op. cit.*, σ. 12 ἐπ., ἀναφέρει ὅτι, ὡς μαρτυροῦν τὰ σωζόμενα δημοτικὰ τραγούδια, εἰς τὸν Πόντον εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται παρομοίωσις καὶ ταυτισμὸς τῶν νέων Ἑλλήνων μετὰ τῶν ἀρχαίων. Βλ. Πητὰ τοῦ Γέρου Κολοκοτρώνη, ἡ ἔργα του κατὰ παράδοσιν, ἐν Γ. Τερτσέτη, «*Ἀπαντα, Γ'*», 1953, σ. 203 : «*Ἀγαποῦσε νὰ φορεῖ περικεφαλαία, ὡς σημεῖον ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ*».

«Αὐτά, καὶ δέκα χιλιάδες τάλαρα νὰ σᾶς δώσουνε, νὰ μὴν τὸ καταδεχθῆτε νὰ βροῦν ἀπὸ τὴν πατρίδα μας. Δι' αὐτὰ πολεμήσαμεν»¹.

Δι' αὐτὰ πολεμήσαμεν ! Ἡ ἐνατένισις τοῦ ἀρχαίου κόσμου δὲν γίνεται διὰ τὸ αἰσθητικόν του κάλλος οὐδὲ διὰ τὴν ἐξαγωγήν ψυχρῶν ἐπιστημονικῶν συμπερασμάτων κατὰ τὸ δόγμα «ἡ ἐπιστήμη διὰ τὴν ἐπιστήμην». Δὲν γίνεται διὰ νὰ ἐνισχυθῇ ἡ ὑπεροφία μας ὥστε νὰ ἀποφύγωμεν τὸ χρέος μας πρὸς τὴν ζῶσαν πατρίδα².

Τὰ διδάγματα τῶν Ἑλλήνων γίνονται κανὼν ζωῆς διὰ τοὺς συγχρόνους³. Ἀλλὰ κανὼν ζωῆς μὲ ὅλας τὰς ἀποχρώσεις ποὺ ἐπιβάλλουν αἱ σύγ-

1. Μακρυγιάννη, Β', σ. 63, ὑποσ. α.

2. «Οὐχ ἡ πόλις σοῦ τὸ γένος εὐγενὲς ποιεῖ, σὺ δ' εὐγενίζεις τὴν πόλιν πράσσων καλῶς», Φιλήμων, *Fragmenta*, ἐκδ. Didot. Πρβλ. καὶ τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Καίσαρος πρὸς τοὺς Ἀθηναίους : «ποσάκις ὑμᾶς ὑπὸ σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένους ἡ δόξα τῶν προγόνων περιώσσει ;» Ἀππιανοῦ, *Ρωμαϊκῶν Ἑμφυλίων*, II. 88. Ὁμοίως : J. Benda, *Nationalisme et Nationalisme*, *Nouvelle Revue Française*, 1936, σ. 746.

3. Ἡ Νέα Πολιτικὴ Διοίκησις τοῦ Ρήγα (Δίκαια τοῦ Ἀνθρώπου, ἀρθρ. 22), ἀναφερομένη εἰς τὴν παιδείαν, ὀρίζει ὅπως «ἐξηγοῦνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς». Ὁ Κοραῖς διείδεν ἐναργῶς τὴν μεγίστην διὰ τὸ ἀναγεννώμενον ἔθνος σημασίαν τῆς γονίμου χρησιμοποίησεως τῶν Ἀρχαίων. Βλ. Κ. Ἀμαντοῦ, Ἀδαμάντιος Κοραῖς, «Ἑλληνικά» (6), 1933, σ. 34 : «Ἐζήτησεν [ὁ Κοραῖς] διὰ τῆς ἐκδόσεως ἀρχαίων κειμένων καὶ τῶν προλεγομένων εἰς αὐτὰ νὰ διαφωτίσῃ τοὺς Ἑλλήνας περὶ ἐλευθερίας, περὶ εὐνομίας, περὶ δικαιοσύνης. Δι' αὐτὸ ἐκλέγει ἐκ τῶν ἀρχαίων ὅσους νομίζει καταλληλοτέρους πρὸς τὰς συγχρόνους ἀνάγκας». Βλ. καὶ Θ. Κολοκοτρώνη, Λόγος στὴν Πνύκα, Γ. Τερτσέτι, Ἀπαντα, Γ', 1953, σ. 254 : «Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχημένην κατάστασιν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, διότι εὐθὺς ὅπου κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ λαὸ ἐμάνθανεν τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἐβλέπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης, καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἦλθεν εἰς τὸν νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε, καὶ νὰ γίνομε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινεν καὶ ἐπροόδευσεν ἡ Ἑταιρεία». Αὐτόθι, σ. 176 : «Ὁ Κυβερνήτης [...] ἐπρόσταξε εἰς τὴν ἐπικράτειαν νὰ γίνῃ Συνέλευσις εἰς τὸ Ἄργος καὶ ἀρχίνησαν καὶ ἐμαζωνόντανε [...] Ἐβγήκαμε μίαν ἡμέραν καὶ τοῦ ἔδειχναν οἱ τοπικοὶ διὰ νὰ κάμομε συνέλευσιν εἰς ἓνα περιβόλι πού τότες ἦταν ἀρχὴς Ἰουλίου καὶ ἔκανε κάψες πολλὰς, καὶ τοῦ ἔδωκα γνώμη νὰ μὴ γίνῃ εἰς τὸ περιβόλι, μόνον νὰ διορίσωμε τὸ θέατρο ποῦναι στὴν Παναγιά κοντά, καὶ μοῦ ἀπεκρίθη : «Θέλει ἔξοδα». Καὶ ἐγὼ τοῦ ἀπεκρίθηκα : «Ἄς πᾶνε τόσα ἔξοδα, διατὶ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ ἐξοδεύουν νὰ βλέπουν ἐκεῖνες τὰς πέτρες, καὶ ἐμᾶς εἶναι τιμὴ νὰ καθαρίσωμε τίς πέτρες νὰ φαίνονται καὶ νὰ κάμομε τὴ συνέλευσίν μας». Ὁμοίως, ἔχομεν πλείστας μαρτυρίας περὶ τῆς εὐλαβείας τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὴν κληρονομίαν τῶν ἀρχαίων. Μεταξὺ ἄλλων : E.A. Bétant, *Correspondance*, III, 1839, σ. 389. Ἀκόμη καὶ ἡ προτελευταία του ἐπιστολὴ τῆς 22ας Σεπτεμβρίου 1831, ἀπευθυνομένη εἰς τὸν καθηγητὴν Thiersch, ἀφορᾷ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἔρευναν αὐτόθι, IV, σ. 419-420. Ν. Δραγούμη, Ἱστορικαὶ ἀναμνήσεις, σ. 89 : «Ἐμοῦ δὲ ἐπηύξανεν ὁ θαυμασμός οὐ μόνον διὰ τὴν χάριν καὶ τὴν σαφήνειαν δι' ὧν ἡρμήνευε τὴν διάνοιαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπροσδόκητον ἀνακάλυψιν ὅτι οἰκεῖοι ἦσαν αὐτῷ οἱ ἀρχαῖοι». Ὡσαύτως : Ε. Π. Φωτιᾶ-

χρονοι ἀνάγκαι, ἡ ἀνάγκη τῆς διεθνοῦς ἀλληλεγγύης. Ἄλλωστε καὶ ἡ ἀρχαία αὐτονομία δὲν ἀπέκλειε τὸ Κοινὸν ἢ τὴν Συμπολιτείαν¹. Δὲν ἀπέκλειε τὴν διαπολιτειακὴν ἀλληλεγγύην πού προϋποθέτει τὴν ἐιρότητα τοῦ δοθέντος λόγου καὶ τὴν τήρησιν τῶν συμφωνημένων. Ἀνεξαρτησία δὲν σημαίνει τοπικισμόν πολὺ δὲ ὀλιγώτερον σωβινισμόν· δὲν σημαίνει ἀνέγερσιν, κατὰ μῆκος τῆς ἐθνικῆς μεθορίου, Σινικῶν Τειχῶν· δὲν σημαίνει ἄγνοιαν τοῦ ἔξω κόσμου, τοῦ ξένου πολιτισμοῦ, πού, ἀντιθέτως, γονιμοποιεῖ τὸν ἰδικόν μας². Σημαίνει - ὄχι, δὲν σημαίνει ἀπλῶς, ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσιν ἐνὸς μονίμου διαλόγου πρὸς τὰ τρίτα κράτη· τοῦ μόνου ἀνεκτοῦ διαλόγου : τοῦ διαλόγου ἴσου πρὸς ἴσον. Οὕτω μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτελεσθῇ τὸ καθήκον τῆς Πατρίδος πρὸς τὴν Ἀνθρωπότητα.

«Κάμε» —σημαίνει ὁ Διονύσιος Σολωμός— «κάμε ὥστε ὁ μικρὸς Κύκλος, μέσα εἰς τὸν ὁποῖον κινεῖται ἡ πολιορκημένη πόλη [τὸ Μεσολόγγι], νὰ ξεσκεπάζῃ εἰς τὴν ἀτμοσφαῖρα του τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος, γιὰ τὴν ὕλική θέση, ὅπου ἀξίζει τόσο γιὰ ἐκείνους ὅπου θέλουν νὰ τὴν βαστάξουν, ὅσο γιὰ ἐκείνους ὅπου θέλουν νὰ τὴν ἀρπάξουν,—καί, γιὰ τὴν ἠθικὴ θέση, τὰ μεγαλύτερα συμφέροντα τῆς Ἀνθρωπότητος. Τοιοῦτοτρόπως, ἡ ὑπόθεσις δένεται μὲ τὸ παγκόσμιον σύστημα»³.

Ὁ ποιητὴς συλλαμβάνει ἐδῶ τὴν οὐσίαν, τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τοῦ οἰκουμενισμοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὁ Κύκλος «θὰ δένεται μὲ τὸ παγκόσμιον σύστημα» ἀλλὰ θὰ εἶναι ἀδιapέραστος προκειμένου νὰ μειωθῇ ἑτεροβαρῶς⁴ ἡ ἐθνικὴ αὐτοτέλεια. Ἡ μοῖρα τῶν Ἑλλήνων, τῶν ἑσκαὶ «ἐλεύθερων πολιορκημένων», εἶναι ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων. Τὸ σύνθημα δίδεται ἀπὸ τὴν γενεὰν τῶν Ἰδρυτῶν. Οἱ Φιλικοί, οἱ Πολέμαρχοι, οἱ Διδάσκαλοι τοῦ Γένους ἀφήνουν ἱερὰν παρακαταθήκην εἰς τοὺς μεταγενεστέρους. Ἡ αἵματηρά, ἡ πυρακτωμένη ἐμπειρία των διδάσκει ὅτι ὁ κίνδυνος δὲν προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν ξένην ἐπιβουλὴν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἰδικὴν μας ἐγκατάλειψιν⁴. Διδάσκει ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς

δου, *Περὶ τῶν ἑλληνικῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια*, «Ἑλληνικά», 1931, σ. 255 : «εἰς τὴν μελέτην τῶν Ἑλλήνων κλασσικῶν ἐνδελεχῶς ἡσχολεῖτο ὁ Καποδίστριας, ὡς μᾶς παραδίδει ὁ Villemain».

1. Βλ. ἐν τῷ συλλογικῷ ἔργῳ *Le Fédéralisme* (Université d'Aix-Marseille), Presses Universitaires de France, 1956, ἡμέτερον ἄρθρον ὑπὸ τὸν τίτλον : *Le Fédéralisme Grec du Ve au IIIe siècles avant J. C.*, σ. 215-239.

2. Εἶναι γνωστὸν πόσον γόνιμος ὑπῆρξε διὰ τὸν κλασσικὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν ἡ μετὰ τῶν ἀσιατικῶν καὶ ἀφρικανικῶν λαῶν ἐπαφή.

3. Δ. Σολωμοῦ, «Ἀπαντα, Α΄», *Ἰκαρος* 1948. Στοχασμοὶ τοῦ ποιητῆ εἰς τοὺς «Ἐλεύθερους Πολιορκημένους», σ. 210.

4. Συνταγματικὰ κείμενα τοῦ Ἀγῶνος ἀπέβλεψαν εἰς τὸ νὰ ἀποτρέψουν τοιαύτας «ἐγκαταλείψεις» : «Ἑλλὴν δὲν ἡμπορεῖ νὰ λάβῃ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος ξένου ὑπούργημα ἢ ξένην ὑπεράσπισιν», Νομικὴ Διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἑλλάδος, Γ΄, Α. Μάμουκα, *op. cit.*, Α΄, σ. 43.

πατρογονικῆς ἀρετῆς ἀπαιτεῖ ἀκριβῆ γνώσιν τοῦ διαπολιτειακοῦ παράγοντος, ἀκάματον ἐπαγρύπνησιν καὶ ἀλύγιστον — τὸ διακηρύττει ὁ Δημήτριος Ύψηλάντης εἰς τὴν ἐν Ἐπιδαύρῳ Γ' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσιν — ἀδιάλλακτον ἐθνικὴν ἀξιοπρέπειαν¹.

«*Ἡ Ἑθνικὴ Συνέλευσις*» — λέγει ὁ σεμνὸς ἥρωας ποῦ ἔδωκεν εἰς τὰς ὑπορείας τοῦ Ἑλικῶνος, τὴν 24-9-1829, τὴν τελικὴν μάχην τοῦ Ἀγῶνος — «ἀποφασίζουσα νὰ ζητήσῃ τὴν μοναδικὴν μεσιτείαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, διὰ νὰ συμβιβάσῃ τὴν Ἑλλάδα μὲ τοὺς τυράννους τῆς, παρεκτρέπεται ἀπὸ τὰ ἱερὰ χρέη τῆς, καὶ ἀπὸ τὸν πρὸς ὃν ὅρον τῆς συγκροτήσεώς τῆς. — Ὁ λαὸς, Κύριοι, τοῦ ὁποίου παρῶρησιάζετε τὸ πρόσωπον, δὲν Σᾶς ἔδωκε πληρεξουσιότητα νὰ καταργήσῃ τὴν Ἑθνικὴν καὶ Πολιτικὴν ἀνεξαρτησίαν του, ἀλλὰ νὰ τὴν στερεώσῃτε, νὰ τὴν διαιωνίσῃτε»².

Καὶ ἡ Ἑθνικὴ Γ' τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις, παρατηρήσασα ὅτι ὁ συντάκτης τῆς ἀναφορᾶς «καθυβρίζει αὐθαδῶς τοὺς νομίμους πληρεξουσίου», ἐξέδωκε Ψήφισμα δι' οὗ ὁ Δημήτριος Ύψηλάντης «ἀποκλείεται ἀπὸ κάθε πολιτικὸν δικαίωμα καὶ στρατιωτικὸν ὑπουργημα»³.

Δὲν ἐβράδυνεν ὅμως ἡ ἀποκατάστασις τοῦ πρίγκιπος. Διεκήρυξε πρᾶγματι μετὰ παρρησίας ἡ Ἑθνικὴ Ἀντιπροσωπεία ὅτι «τὸ ψήφισμα τοῦτο ἔγινεν ἐνεκα πολιτικῶν φρονημάτων, ἀντικειμένων μὲν ἀλλήλοις, ἀλλ' ἐπίσης Πατριωτικῶν, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὸν ἴδιον ἐκάστου τρόπον τοῦ συλλογίσθαι»⁴.

Μέσα εἰς τὸ χάος τῆς νεοελληνικῆς κοσμογονίας, τὸ Ἔθνος ἀνεκάλυπτε, οὐχὶ ἄνευ ὀδυνηρῶν συσπάσεων⁵, τὴν πραγματικὴν του κλίσιν· ἔπρεπε νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ ἀλλὰ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀνόδου καὶ μόναν.

1. Περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ Δ. Ύψηλάντη, βλ. Γ. Τερτσέτη, Ἐπιτάφιος λόγον εἰς Δημήτριον Ύψηλάντην, Ἀπαντα, Γ', 1953, σ. 320 : «Ἡ περίφημος αὕτη γενναιότης εἰς τὰ πεδία τῆς μάχης, καὶ τὸ ἀψευδὲς τῆς φιλελευθερίας του, εἶναι μνημεῖα περιφανῆ, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐθεώρει τὴν εὐτυχίαν τῆς πατρίδος του εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς, ἡ δὲ ἀνεξαρτησία τῆς ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἀπεκτάτο, εἰμὴ διὰ μέσου ἐπικινδύνων ἀγώνων καὶ διὰ τῆς μεγαλοφυχίας τοῦ πολίτου». Ἐπίσης: Σπ. Τρικούπη, *op. cit.*, Δ', σ. 364 : «ἀπεδοκίμαζεν [ὁ Δημ. Ύψηλάντης] ὅ, τι ἔτεινεν εἰς ξένην προστασίαν ἢ εἰς ξένην ἡγεμονίαν».

2. Α. Μάμουκα, *op. cit.*, Δ', σ. 72 : Συνεδρίασις 5' τῆς Γ' τῶν Ἑλλήνων Συνελεύσεως : «Ἀνεγνώσθη ἀναφορὰ τοῦ Δ. Ύψηλάντου διὰ τῆς ὁποίας διαμαρτύρεται ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ ὅλης τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἐναντίον τῆς πράξεως τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ νὰ διαπραγματευθῇ ὁ ἐν Κων/πόλει Ἀγγλικὸς (sic) Πρέσβυς συμβιβασμὸν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Πόρτας, ὡς πράξεως παρανόμου, καὶ ἐναντίον τῆς θελήσεως ὅλου τοῦ Ἔθνους». Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Ύψηλάντου παρατίθεται *in extenso* εἰς τὴν ὑποσημειώσιν 4 τῆς σ. 72.

3. Α. Μάμουκα, *op. cit.*, Δ', σ. 90. Ψήφισμα τῆς 12-4-1826.

4. Α. Μάμουκα, *op. cit.*, Θ', σ. 93. (Ἐρμῖονη, 16-3-1827).

5. Βλ. Δ. Φωτιάδην, *Καραϊσκάκης*, 1956.

Ὁ πατριωτισμός τῶν Ἑλλήνων ἐπέβαλλεν εἰς αὐτοὺς ὄχι ἀπλῶς τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος ἐνὸς πενιχροῦ ἐδαφικῶς κρατιδίου ἀλλὰ καὶ τὴν ἐθνικὴν του ὁλοκλήρωσιν¹ καθ' ὃν τρόπον τὴν ἐπεδίωξεν, εἰς τὴν Σικελίαν, ὁ Τιμολέων—ἀπὸ τὰς ἀγνοτέρας μορφᾶς τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας—οὐχ ὑπὲρ ἡγεμονίας καὶ πλεονεξίας ἀλλ' ὑπὲρ τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐλευθερίας².

Ὁ οἰκουμενισμός τῶν Ἑλλήνων³, ἀποδίδων ἀπόλυτον ἀξίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὡς ἄνθρωπον καὶ ἀποστρεφόμενος τὸν ρασισμόν, μεταδίδει, κατὰ τὴν λαμπρὰν ἐκείνην ἐποχὴν τῆς ἰδικῆς μας Ἀναγεννήσεως⁴ τὰ ἐλληνικὰ φῶτα εἰς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς· γεννᾷ τὸν Ρήγα, τὸν ὁραματισθέντα Βαλκανικὴν Ὀμοσπονδίαν⁵, καὶ ἀνάπτει ἐπὶ ξένης γῆς, εἰς τὰς Παριστίους Ἡγεμονίας, διὰ χειρὸς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, τὴν μεγάλην φλόγα τῆς ἀπολυτρωτικῆς Ἐπαναστάσεως.

1. Βλ. Μακρυγιάννη, Ἀπομνημονεύματα, 1947², Β', σ. 106: «... νὰ ἰδοῦμεν, ὅποτε εἶναι ἀρμόδιος καιρὸς, νὰ τηράζουμεν ὅλοι οἱ Ἕλληνες μυστικῶς νὰ λευτερώσουμεν καὶ τ' ἄλλα μέρη τῆς Τουρκίας, ὑποῦναι εἰς τὴν τυραγνίαν τοῦ Σουλτάνου, καὶ νὰ ἐνεργήσουμεν τὸν ὅρκον τῆς Ἑταιρείας». Περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Καποδίστρια τῶν ἀποβλεπουσῶν εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐθνικῶν ὁρίων, βλ. Πιρόκας—Ὅστεν, *op. cit.*, Β', σ. 364 ἐπ.

2. Πλουτάρχου, Τιμολέων, II. I. Περὶ τοῦ Τιμολέοντος ὡς ἱστορικῆς μορφῆς, βλ. τὰς μελέτας τοῦ H. D. Westlake: The purpose of Timoleon's mission, «American Journal of Philology», 1949, σ. 65–75. Timoleon and his relations with tyrants, Manchester University Press, 1952. Ἡ πατρότης τῆς ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφερομένης ἰδεολογίας δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν Τιμολέοντα. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θουκυδίδου (Δ', 92.7) τὰ αὐτὰ περίπου ἐπρέσβευεν καὶ ὁ Βοιωτάρχης Παγώνδας: «τὴν τε αὐτῶν αἰεὶ ἐλευθεροῦν μάχῃ καὶ τὴν ἄλλων μὴ δουλοῦσθαι ἀδίκως». Ἡ παράδοσις αὕτη ἀνευρίσκεται καὶ εἰς κείμενα σύγχρονα τοῦ Ἀγῶνος. Πρβλ. «Προτροπὴν Πατριωτικὴν πρὸς τὸ γένος τῶν Γραικῶν» (1η ἐκδοσις, Παρίσι 1821) τοῦ ἐκ Σμύρνης Κων. Νικολοπούλου (1786–1841): «οἱ ἐλευθερωταὶ τῆς Πατρίδος τῶν εἶναι ἀνωτέρας τιμῆς ἄξιοι παρὰ τοὺς μεγαλειτέρους τοῦ κόσμου κατακτητάς».

3. Βλ. χαρακτηριστικῶς σκιαγραφίαν τοῦ πρωτεργάτου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας Σκουφᾶ ὑπὸ Φιλίππου, Δοκίμιον περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1834 σ. 196: «Δὲν ἐχθρεύετο τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ τὴν διοίκησιν καὶ τὴν πολιτικὴν των». Γ. Τερτσέτη, Γράμμα στὸ γιὸ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη Δημήτρη, Ἀπαντα, Γ', 1954, σ. 400: «Δύο βασιλεία εἶναι εἰς τὸν κόσμον, τὸ Τουρκικὸ καὶ τὸ Χριστιανικόν». Βλ. καὶ Γ. Μαριδάκη, Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάστασις ὡς ἑκφρασις τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, Πανηγυρικὸς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 1951.

4. Ἦτο πράγματι διάχυτος ἡ ἀντίληψις ὅτι ἡ περίοδος τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἡ προηγηθεῖσα αὐτοῦ (ἀσχετῶς ἐὰν ἠκολούθησε στασιμότης καὶ, ἐν πολλοῖς, ὀπισθοδρομήσεις) ἀπετέλει ἐποχὴν Ἀναγεννήσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα. Βλ. χαρακτηριστικῶς τὰ ὑπὸ τοῦ Κοραῆ γραφόμενα τὸ 1807: «Ἡ εἶναι βέβαιον, ὅτι ἐνεργεῖται τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀναγέννησις ἢ δὲν εἶναι τίποτε βέβαιον εἰς τὸν κόσμον». Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, σ. 67. Δ. Κοκκίνου, Ἡ Ἑλλ. Ἐπανάστασις 3η ἐκδ., 1956, σ. 112.

5. Δ. Ζακυθηνοῦ, Ὁ Ρήγας καὶ τὸ ὄραμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Κράτους τῆς.

Κράτος ἐλευθέρων ἀνθρώπων — καθὼς ἡξίουں τὰ δημοκρατικὰ Πολιτεύματα τοῦ Ἀγῶνος ¹ — ἐντεταγμένον εἰς Διεθνή Κοινότητα ἀνεξαρτήτων πολιτειῶν: «ἐκηρύξαμεν — λέγει ἡ Διακήρυξις τῆς Ἐπιδαύρου — ἐκηρύξαμεν τὴν ἀνεξαρτησίαν ἡμῶν ἵνα ἀναφανῶμεν ὡς ἔθνος ἐνώπιον πάντων τῶν εὐνομουμένων λαῶν καὶ ἀπάσης τῆς Οἰκουμένης» ².

Τὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, αἱ θεμελιώδεις ἐλευθερίαι μόνον ὑπὸ τὴν σκέπην ἀνεξαρτήτου κράτους ἡδύναντο νὰ βλαστήσουν καὶ νὰ καρπίσουν. Ὁρθῶς διησθάνοντο οἱ Ἰδρυταὶ ὅτι οὕτω μόνον ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ὁμαλὸς πολιτικὸς βίος διότι ἡ πρὸς ξένους ὑποτέλεια γεννᾷ τὴν ἐγγώριον τυραννίδα.

* *

Ἀλλὰ πῶς νὰ περιφρουρηθῇ ἡ εἰς μυρίους κινδύνους ἐκτεθειμένη ἐλληνικὴ ἀνεξαρτησία;

Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν τῆς Μεσογείου ἀπὸ τὴν ὑποίαν διέρχεται ἡ ἄσκοπος ἐφεξῆς («αὐτοκρατορικὴ ὁδός») ἐξωμεσογειακῆς Δυναμείας· εἰς τὴν νησιωτικὴν μας χώραν ποῦ ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον διασταυρώσεως τῶν θαλασσίων δρόμων, ὅπου συγκροῦνται συμφέροντα καὶ παράλληλοι ἢ ἀντίθετοι τάσεις πρὸς ἡγεμονίαν ³, ὅπου τὸ αἰώνιον Ἀνατολικὸν Ζήτημα δημιουργεῖ καταλυτικὰς πιέσεις ἀπὸ βορρᾶν πρὸς νότον καὶ ἀπὸ νότον πρὸς βορρᾶν, τὸ δικαίωμα εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν εἶναι τὸ εὐπαθέστερον, τὸ μᾶλλον ἐκτεθειμένον εἰς κινδύνους, τὸ ἐπιβάλλον ἐπαγρύπνησιν καὶ τὰς πλέον στοργικὰς φροντίδας. Εἶναι τόσον βαρυσήμαντον ὥστε δὲν ἀφορᾷ μόνον τὸ ἀφηρημένον νομικὸν πρόσωπον τῆς πολιτείας. Εἰς μεῖζονα ἐν συγκρίσει πρὸς ἄλλα βαθμὸν τὸ δικαίωμα τοῦτο — ποῦ φέρει τὸν χαρακτήρα ἱεροῦ λειτουργήματος — γεννᾷ ὑποχρεώσεις καὶ διὰ τοὺς πολίτας ⁴. «Ἡ τήρησίς του ἀφιεροῦται εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν

¹ Ἀνατολῆς, ἐν τῷ συγγράμματι Ἡ ἄλωσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἡ Τουρκοκρατία, Ἀθήναι, 1954, σ. 127–135. Γ. Κορδάτου, *op. cit.*, I, 1957, σ. 321 ἐπ. Βλ. ἐν Π. Καρολίδῃ, *op. cit.*, σ. 12, σημ. 3 πρότασιν τοῦ Καποδίστρια, ὑποβληθεῖσαν μετὰ τὰς νίκας τοῦ Diebitsch, περὶ ἰδρύσεως ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἰμου πέντε χριστιανικῶν κρατῶν ἅτινα θὰ ἀπετέλουν ὁμοσπονδίαν μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν κηρυσσομένην «πόλιν ἐλευθέρων».

1. Πρβλ. Χ. Φραγκίστα, Τὸ δημοκρατικὸν καὶ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν πολιτευμάτων τοῦ Ἀγῶνος, Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τῇ ἐπετείᾳ τῆς 25ῃ Μαρτίου 1821, Παν/μιον Θεσσαλονίκης, 1953.

2. Βλ. Α. Μάμουκα, *op. cit.*, Β', σ. 46.

3. Πρβλ. Ρ.-Α. Αργυροπούλου, *La Grèce et la situation internationale du Moyen Orient*, «Politique Étrangère», n° 4, Αὐγούστου 1948.

4. Ἡ ἐκ μέρους τῶν πολιτῶν — ἐνὸς ἐκάστου τῶν πολιτῶν — ἀπεμπόλησις τοῦ δικαιώματος εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν γεννᾷ θανάσιμον διὰ τὸ Ἔθνος κίνδυνον. Πρβλ. συναφῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη (εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ ἐν Γ. Τερτσέτῃ, Ἀπαντα, Γ' 1953, σ. 163) ἀντιμετώπισιν τοῦ θέματος τοῦ «προσκυνήματος»: «Εἰς τὸν καιρὸ τοῦ προσκυνήματος ἐφοβήθηκα μόνο διὰ τὴν πατρίδα μου, ὅχι ἄλλη φορά, οὔτε εἰς τὰς

‘Ελλήνων» πού καλοῦνται νά τὸ προστατεύσουν, νά τὸ ἐνισχύσουν καὶ νά τὸ λαμπρύνουν. Τὸ δικαίωμα εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀνήκει εἰς ὅλους ἐκείνους πού δύνανται νά ἐπικαλεσθοῦν ὅσον καὶ ἡμεῖς τὸ «*Ἑλληνικόν, ἐὸν ὁμαιμόν τε καὶ ὁμόγλωσσον, καὶ [Θεοῦ] ἰδρύματά τε κοινὰ καὶ θυσίαι ἡθεά τε ὁμότροπα*»¹. Τὸ δικαίωμα εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν ἀνήκει εἰς τοὺς περισσότερον μοχθοῦντας σήμερον δι’ αὐτό : εἰς τοὺς ἀδελφούς μας Κυπρίους.

ἀρχάς, οὔτε εἰς τὸν καιρὸ τοῦ Δράμαλη, ὅπου ἦλθε μὲ τριάντα χιλιάδες στράτευμα ἐκλεκτό, οὔτε ποτέ, μόνον εἰς τὸ προσκύνημα ἐφοβήθηκα [...]. Ὁ Κιουταχῆς εἶχε πάρει προσκυνοχάρτια, ἐπάσχιζε νὰ πάρει καὶ ὁ Ἰμπρατμης, διὰ νὰ τὰ στείλει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολη, καὶ ὅταν ἦ ὁ μινίστρος τῆς Ἀγγλίας ἢ ἄλλης δυνάμεως ἐμεσίτευαν εἰς τὸν Σουλτάνο διὰ τὴν Ἑλλάδα, νὰ τοὺς ἀποκριθεῖ : «Ποία Ἑλλάδα ; Ἡ Ἑλλάς εἶναι προσκυνημένη, νὰ τὰ προσκυνοχάρτια τους. Ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὶ κακοὶ ἄνθρωποι, ἰδοὺ οἱ ἄλλοι ἐπροσκύνησαν». Τότε αἱ δυνάμεις δὲν εἶχαν τίποτε νὰ ἀποκριθοῦν, καὶ ἡμεῖς ἐχανόμεθα...». Βλ. ἐπὶ τοῦ θέματος καὶ Γ. Βλαχογιάννη, «Προσκυνημένοι», ἔφημ. «Πολιτεία», 21 Μαρτίου 1921.

1. Ἡροδότου, Η', 144.